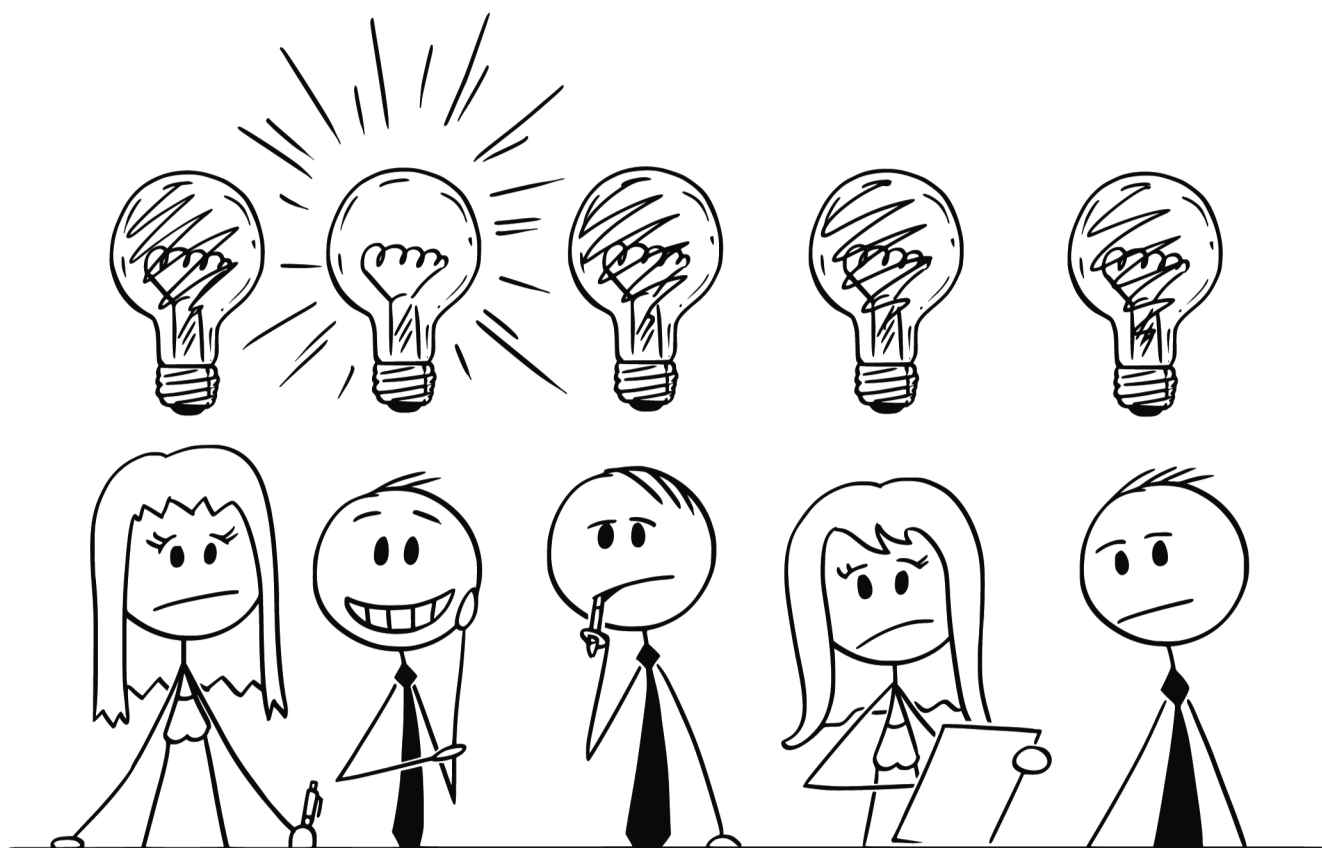

JOLANTA TAMBOR

GŎDKI, FANDZOŁKI I ÔSPRŎWKI PO ŚLŎNSKU.

SUCHŎMY, CZYTŎMY, GŎDŎMY I SZKRYFŎMY

ROZMŎWKI ŚLĄSKIE Z ĆWICZENIAM

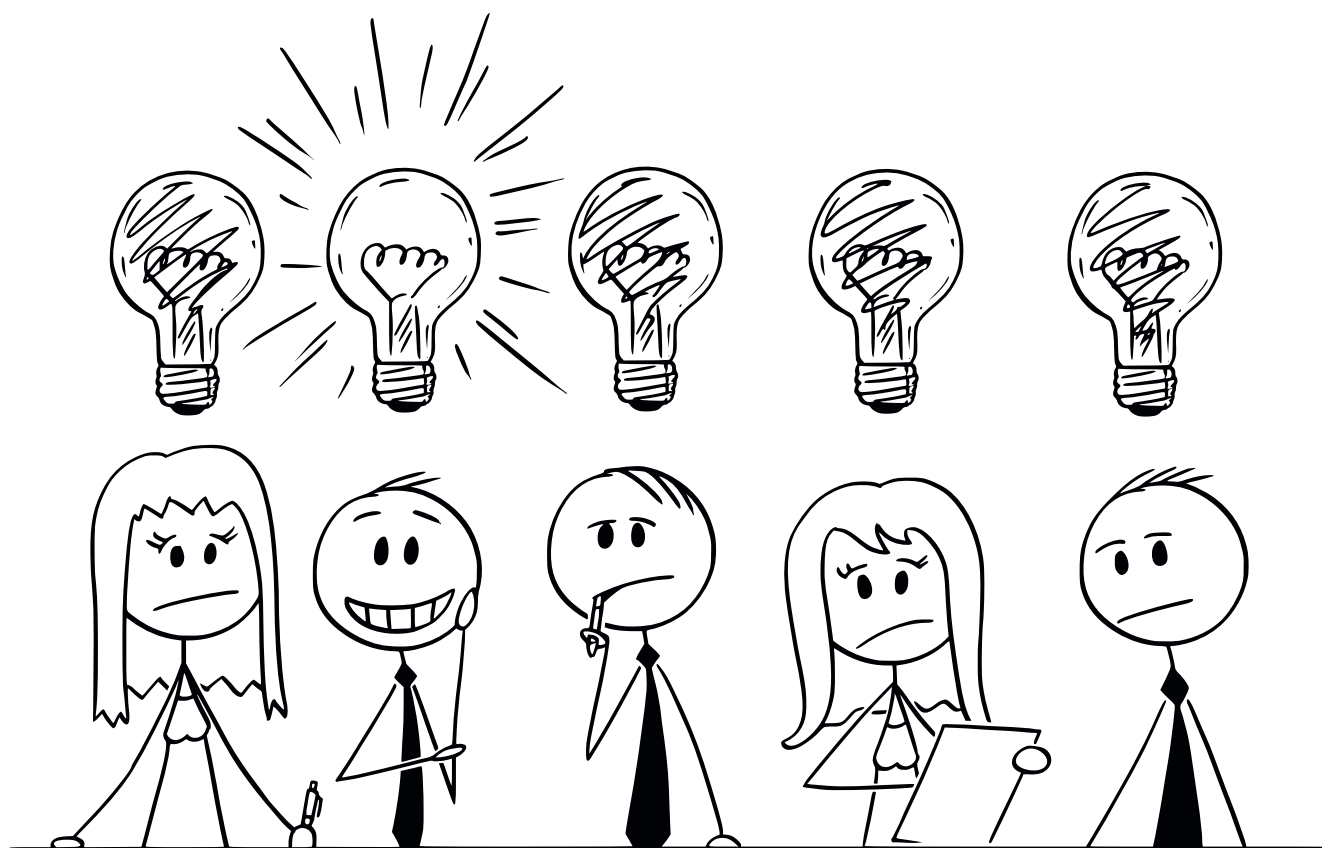
UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

JOLANTA TAMBOR

GŎDKI, FANDZOŁKI I ŐSPRŎWKI PO ŚLŎNSKU.

SUCHŎMY, CZYTŎMY, GŎDŎMY I SZKRYFŎMY

ROZMŎWKI ŚLĄSKIE Z ĆWICZENIAM

KATOWICE 2025
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO

KORKI ZE ŚLĄSKIEGO - POSŁUCHAJ

(1) Jak mie
mianujōm?

(2) Warzymy ajntopf

(3) Co dzisioj
warzisz?

(4) W szkole

(5) Czytōmy i
szkryfōmy

(6) Co ōblykōsz

(7) Za kogo robi?

(8) Co robisz?

(9) Co terōzki
robisz?

(10) Kaj jedziesz?

(11) Co Ciebie
dolygō?

(12) Zwiyrza w ZOO

(13) Moja familijō

(14) Geszynki

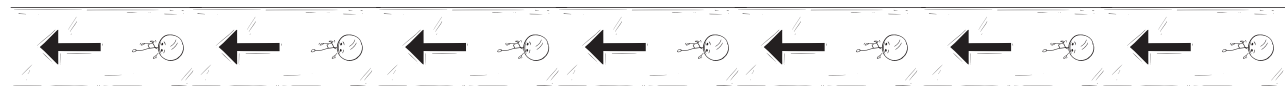
(15) Czym jadymy?

LEKCYJŌ 1

JAK MIE MIANUJŌM? JAKE MŌM MIANO? JAK MI GŌDAJŌM?

J: Jake je Twoji miano? Moje miano je Jola. A Twoji?

I: Moje miano je Iwōna.

J: Możesz sie spytać: Jake je Twoji miano? Jake mōsz miano? Abo możesz pedzieć: Jak cie mianujōm? Niydŏwno w Tyjatrze Telewizyje Grażyna Bułka robiyła tyjater *Mianujōm mie Hanka*. Tyn mōnodram reżyserowoł dyrechtŏr Tyjatronu Korez, co go mianujōm Mirosław Neinert, a napisoł tã historyjo uwŏżany ślōnski pisŏrz, co go mianujōm Alojzy Lysko. To jŏ sie Ciebie pytŏm: Jak cie mianujōm? Ino pamiyntej, co mōsz gŏdać [ŏ]!

I: Dobra. Mianujōm mie Iwōna.

J: A jak mianujōm dyrektora Tyjatronu Korez?

I: Mianujōm go Mirosław Neinert.

J: A jak mianujōm tego pisŏrza, co napisoł tã sztukã?

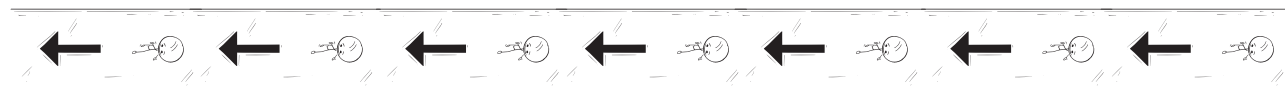
I: Mianujōm go Alojzy Lysko.

J: Nŏ, a jak mianujōm tã babã, co była bohatyrkŏm tyj sztuki?

I: Mianujōm jŏm Hanka.

J: Nŏ, a jeszcze mi powiydz, jak mianujōm tã aktorkã, co to grała?

I: Mianujōm jŏm Grażyna Bułka.

J: To dalij. Alojzy Lysko napisoł tyż tako historyjo ō chopie. I zamianowoł tã historyjo: *Gŏdajŏm mi Helmut*. Tak tyż idzie sie spytać: Jako Ci gŏdajŏm? I Ty gŏdŏsz: Gŏdajŏm mi Iwōna. A mie gŏdajŏm Jola. Nŏ, to jako Ci gŏdajŏm? Pamiyntej ō dźwiynku [ŏ]!!

I: Gŏdajŏm mi Iwōna.

J: A wiysz, jak gŏdajŏm tymu chopowi, co grŏ Helmuta?

I: Gŏdajŏm mu Sławŏmir Rosowski.

J: To terŏzki już wszyjsko wiysz. Poradzisz pedzieć, jako kogo mianujōm. Poradzisz piyknie gŏdać [ŏ].

I: Ja!! Wiym i poradżã.

J: I chcesz sie dalij uczyć ślōnskigo?

I: Ja!!! Chcã!

SŁOWA

I AUSDRUKI

chop, D. chopa, C. chopowi/chopu, B. chopa, N. chopym
miano, D. miana, C. mianu, B. miano, N. mianym
pisörz, D. pisörza, C. pisörzowi, B. pisörza, N. pisörzym
tyjater, D. tyjatra, C. tyjatrowi, B. tyjater, N. tyjatrym

gōdać, gōdōm, gōdōsz, gōdō,
gōdōmy, gōdōcie, gōdajōm
mianować (kogo), mianujā, mianujesz,
mianuje, mianujemy, mianujecie,
mianujōm

poradzić, poradzā, poradzisz, poradzi,
poradzimy, poradzicie, poradzōm

mieć miano, mōm miano, mōsz miano,
mō miano, mōmy miano, mōcie miano,
majōm miano

FONETYKA

(WYMOWA)

Jedną z najbardziej charakterystycznych samogłosek śląskich jest [ō], czyli o pochylone, zwężone, o podwyższonej artykulacji. Jest to głoska pośrednia między [o] oraz [u]. Język idzie trochę wyżej i bardziej do tyłu niż przy [o], ale nie tak wysoko i nie tak bardzo do tyłu jak przy [u]. Poza tym ważny jest też układ warg – są bardzo zaokrąglone, wężiej niż przy [o], ale nie jest to taki wąziutki dzióbek/ryjek jak przy [u].

GRAMATYKA

TUPLIKOWANIE

Odmiana wybranych czasowników z dwóch podstawowych koniugacji, czyli paradygmatów (zestawów) odmiany:

1) taki, który w pierwszej osobie liczby pojedynczej ma końcówkę -a (a właściwie -ā z tyldą): *jō mianujā, jō łożā, jō idā*;

2) ma w pierwszej osobie końcówkę -ōm: *jō gōdōm, jō czytōm, jō znōm*.

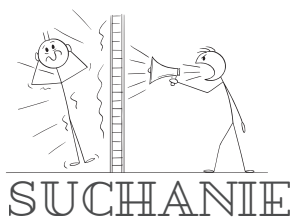
Odmieniamy:

jō mianujā	jō gōdōm
ty mianujesz	ty gōdōsz
ōn mianuje	ōna gōdō
my mianujemy	my gōdōmy
wy mianujecie	wy gōdōcie
ōni mianujōm	ōne gōdajōm

Język śląski, podobnie jak polski, należy do grupy języków zachodniosłowiańskich. Warto więc wykorzystać podobieństwa między nimi w trakcie uczenia się. To tzw. transfer pozytywny. Można więc z pewnym uproszczeniem powiedzieć, że:

– jeśli po polsku w pierwszej osobie mamy jako końcówkę -ę (e z ogonkiem), to w śląskim należy się spodziewać -ā

– jeśli po polsku w pierwszej osobie występuje końcówka -am, to w śląskim jest -ōm.

Suczejcie jeszcze róż i wstówcie, co słyszycie:

J: Możesz sie spytać: Jake je Twoji miano? Jake mōsz miano? Abo możesz pedzieć: Jak cie mianujōm? Niydōwno w Tyjatrze Telewizyje Grażyna Bułka robiyła tyjater *Mianujōm mie Hanka*. Tyn mōnodram reżyserowoł dyrechtōr Tyjatronu Korez, co go mianujōm Mirosław Neinert, a napisoł tã historyjo uwōżany ślōnski pisōrz, co go mianujōm Alojzy Lysko. To jō sie Ciebie pytōm: Jak cie mianujōm? Ino pamiyntej, co mōsz gōdać [ō]!

I: Dobra. Mianujōm mie

J: A jak mianujōm dyrektora Tyjatronu Korez?

I: Mianujōm go

J: A jak mianujōm tego pisōrza, co napisoł tã sztukã?

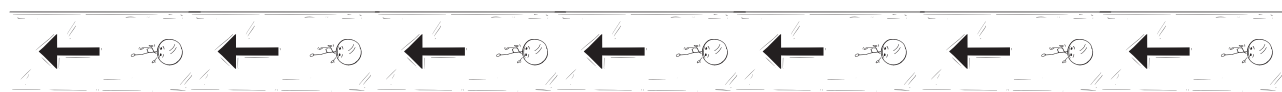
I: Mianujōm go

J: A jak mianujōm tã babã, co była bohatyrkōm tyj sztuki?

I: Mianujōm jōm

J: A jeszcze mi powiydz, jak mianujōm tã aktorkã, co to grała?

I: Mianujōm jōm

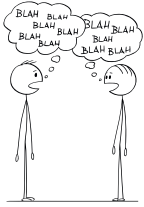

J: To dalij. napisoł tyż tako historyjo ô chopie. I zamianowoł tã historyjo: *Gōdajōm mi Helmut*. Tak tyż idzie sie spytać: Jako Ci gōdajōm? I Ty gōdōsz: Gōdajōm mi A mie gōdajōm Nō, to jako Ci gōdajōm? Pamiyntej ô dźwiynku [ō]!!

I: Gōdajōm mi

J: A wiysz, jak gōdajōm tymu chopowi, co grō Helmuta?

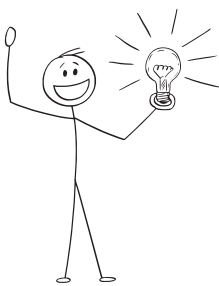
I: Gōdajōm mu

GÖDANIE

- 1) Spytejcie sie kamratki i kamratów, jako ich mianujōm abo jak im gödajōm.
- 2) Spytejcie sie kamratki i kamratów, jako mianujōm ôd nich nojrōdszych pisōrzy, szauszpilerów, malyrzy... .

GRAMATYKA

1) Wstōwcie nōležne formy słōw:

Mojā mamulkā Ewa.
Mojij mamulce Krista.
Mojymu kamratowi Erich.
Mojigo kamrata Gerhard.
..... mie
..... ci
Ônego
Ônymu

**MIANOWAĆ
GÖDAĆ**

Jō ci, chyc sie roboty.
My z tōm dziynninkarkōm ô Ślōnsku.
Ône za dugo.
Ale ty gupoty.
Wy nigdy niy prōwdy.

GÖDAĆ

1) Jake znōcie tyjaty, co wystōwiajōm przedstawienia po ślōnsku?

Ôböczcie rypertuar ôd tych tyjatrów i zaproście na kereś przedstawienie swojā kamratkā abo swojigo kamrata.

- 2) Co to je mōnodram? Znōcie historyjo Hanki abo Helmuta?
Znōcie inksze take historyje?
- 3) Znōcie inksze historyje, co je napisoł Alojzy Lysko?
Ô czym ôn pisze?

LEKCYJŌ 2

JAKO ZUPŌ MŌSZ RADA? JAKO ZUPŌ MŌSZ RŌD?

J: Witŏm Cie, dziŏłcha.

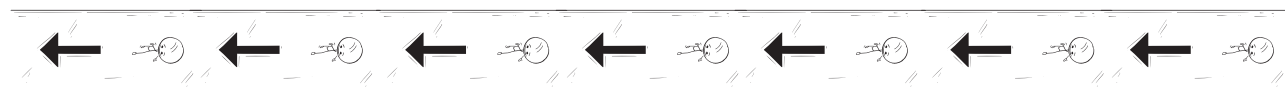
I: Dziyń dobry.

J: Pamiyntŏsz, jako mie mianujŏm?

I: Dyc. Mianujŏm Cie Jola.

J: A jak Ciebie gŏdajŏm?

I: Gŏdajŏm mi lwŏna.

J: Dzisiej pogŏdŏmy ō warzyniu zupy. Mŏsz rada zupy?

I: Dyc! Ale niy wiym, jako sie ōne po ťlŏnsku mianujŏm.

J: Nŏ tŏż za rajŏm! Je takŏ zupa czyrwŏnŏ ze ryżym abo z nudlami, trochŏ ze ťmiytanŏm.

I: Pŏmidorowa?

J: Po ťlŏnsku pŏmidory to tŏmaty, tŏż...

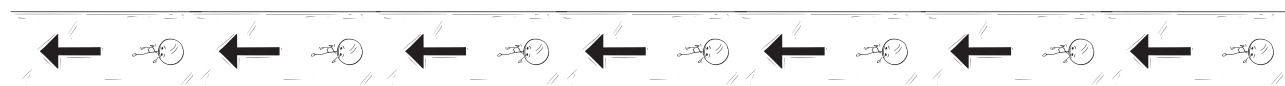
I: Aaaa! Tŏmatowa!

J: Mynij wiyncyj... Ale na kŏńcu musi być [o]: tŏmatowŏ.

I: Ok. Tŏ-ma-to-wŏ.

J: Richtig. A jak bydzie zupa z ōgŏrkŏw?

I: Ōgŏrkowŏ!

J: A takŏ zupa ze zakwasu z wusztym i kartoflami?

I: A to wiym! Źurek!

J: Lwŏna! Niy ťmiesz tak godać. Na ťlŏnsku może być ino Źur. Źurek to moŹno kajś w drugich regiŏnach, ale u nŏs ino Źur!

I: Ja! Byda juŹ pamiyntać – Źur, Źur, Źur!

J: A wiysz, jak sie gŏdŏ na Źur, co je warzŏny ōd poczŏntku z kartoflami we pojstrzodku?

I: Kartoflowy?

J: Niy! Tyn Źur je Źyniaty! A Ty Źeś je Źyniatŏ?

I: Chyba barzij mŏj chop je Źyniaty... sy mnŏm...

J: A takŏ zupa z wody, suchego chleba, knoblochu i magi?

I: To wiym na zicher. To je wodziŏnka!!!

SŁOWA

I AUSDRUKI

dziółcha, D. dziółchy, C. dziółsze, B.
dziółchã, N. dziółchōm
knobloch, D. knoblocha, C.
knoblochowi, B. knobloch, N.
knoblochym
nudle, D. nudli, C. nudlōm, B. nudle, N.
nudlami
tōmata, D. tōmaty, C. tōmacie, B.
tōmatã, N. tōmatōm
wuszt, D. wusztu, C. wusztowi, B.
wuszt, N. wusztym
żur, D. żuru, C. żurowi, B. żur, N. żurym
wodziōnka, D. wodziōnki, C.
wodziōnce, B. wodziōnkã, N.
wodziōnkōm
warzyńie, D. warzyniō, C. warzyniu, B.
warzyńie, N. warzyniym

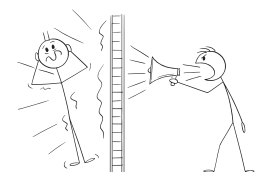
tōmatowō (zupa), D. tōmatowyj, C.
tōmatowyj, B. tōmatowo, N.
tōmatowōm
warzōny (żur), D. warzōnego, C.
warzōnymu, B. warzōny, N. warzōnym
żyniaty żur, D. żyniatego żuru, C.
żyniatymu żurowi, B. żyniaty żur, N.
żyniatym żurym

mieć rada / mieć rōd, mōm rada/rōd,
mōsz rada/rōd, mō rada/rōd, mōmy
rade/radzi, mōcie rade/radzi, majōm
rade/radzi

GRAMATYKA

TUPLIKOWANIE

W mianowniku liczby pojedynczej przymiotników żeńskich występuje końcówka -ō. Jest to tzw. *a* pochylone, czyli zwężone, podwyższone w artykulacji. Śladem tego *a* słowiańskiego jest właśnie końcówka -a w takich miejscach w języku polskim. Owo -ō w części południowej (Śląsk Cieszyński) i wschodnio-centralnej (Śląsk centralny, katowicki) wymawia się jako [o], natomiast w części północno-zachodniej wymawia się je jak dyftong [o^u]. Dlatego w kodyfikacji śląskiej przyjęto („wymyślono”) literę ǫ (z tzw. brewisem), żeby zaznaczyć owo zróżnicowanie. W kodyfikacji śląskiej dążymy do tego, żeby różnica w wymowie *a* pochylonego na Śląsku pozostała jako ślad dziedzictwa naszego regionu.

SUCHANIE

Suchejcie jeszcze róż i wstówcie nōležne formy:

J: A takō zupa ze zakwasu z wusztym i?

I: A to wiym! Żurek!

J: Iwōna! Niy śmiesz tak godać. Na Ślōnsku może być ino Żurek to można kajś w drugich regiōnach, ale u nōs ino!

I: Ja! Byda już pamiyntać –,,!

J: A wiysz, jak sie gōdō na żur, co je warzōny ôd poczōntku z we pojstrzodku?

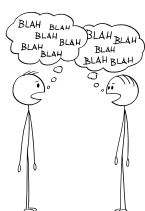
I: Kartoflowy?

J: Niy! Tyn żur je żyniaty! A ty żeś je żyniatō?

I: Chyba barzij mōj chop je żyniaty... sy mnōm...

J: A takō zupa z wody, suchego chleba, knoblochu i magi?

I: To wiym na zicher. To je!!!

GŌDANIE

1) Pogōdejcie z kamratkami i kamratami, jak zupy ôni majōm radzi.

2) Przisziŕcie do gospody. Gōdejcie ze szynkōrzym, jako zupā możecie zjeś w tyj gospodzie.

SZKRYFANIE

1) Naszkryfejcie recept na zupā, co jōm mōcie fest radzi.

2) Zrōbcie menu z gospody z zupami.
Zamianujcie tã gospodā.

1) Wstówcie nōležne formy słōw:

tōmaty: zupa

ōberiba: zupa

ōgōrki: zupa

blumkōl: zupa

kartofle: zupa

2) Wstówcie nōležne formy słōw:

Tōmata je czerwōn..., citrōna je, ōberiba je, byrna je, radiska je, apluzina je, blumkōl je choby śniyg, a zgnite ōpadōwki sōm choby kartofle abo choby wōngel.

**CZYZWŌNY,
ZIELŌNY, ŹŌŁTY,
RŌŹOWY,
APLUZINOWY,
CZŌRNY,
BRŌNŌTNY, BILŌY**

WIEDZA
O ŚLŌNSKU

1) W dniu 23 września 2020 roku na Listę Produktów Tradycyjnych został wpisany w kategorii: Gotowe dania i potrawy: „żur żyniaty/żur żeniaty”. Informacyjō tōm znojdziecie na zajcie: Żur żyniaty/żur żeniaty – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Portal Gov.pl

- tam je taki ōpis – przeczytajcie go i naszkryfejcie recept żyniatego żuru po ślōnsku:

Wygląd (zewnētrzny i na przekroju): Zawiesisty plyn z widocznymi kawałkami ziemniaków, boczku i/lub kielbasy

Kształt (zewnētrzny i na przekroju): Przyjmuje kształt naczynia, w którym jest podawany

Wielkość: W zależności od wielkości naczynia, w którym jest podawany

Barwa (zewnētrzna i na przekroju): Kremowa, dodatki w kolorze brązowym i żółtym

Konsystencja, „wrażenie w dotyku”: Gęsta

Smak i zapach: Charakterystyczny smak i zapach naturalnego zakwasu żytniego z wyczuwalnym aromatem wędzonego boczku i/lub kielbasy

Tradycja, pochodzenie oraz historia produktu rolnego, środka spożywczego lub napoju spirytusowego: Żur należy do najstarszych potraw przygotowywanych na Śląsku. Jego nazwa wywodzi się od niemieckiego słowa „sauer” oznaczającego kwaśny, ukiszony, zakwaszony. „Określenie to przyjęło się na całych ziemiach polskich około XV wieku. Słowem żur określano wtedy potrawy z zakwaszonej mąki. (...) żur z kartoflami jedzono na Śląsku dopiero od przełomu XVIII i XIX wieku, gdyż dopiero wtedy zaczęto uprawiać tu kartofle (...), był nawet w domu specjalny garnek, nazywany żurokiem, w którym zawsze kisił się żur.” – M. Szoltysek, *Kuchnia śląska. Jodło, historia, kultura, gwara*, Rybnik 2003 r., s. 8.

Tradycyjny żur na Śląsku przyrządzano zawsze z dobrą tzw. „mięsną wkładką” – z boczkiem lub z kielbasą, w towarzystwie ugotowanych ziemniaków. Mieszkańcy regionu tak podaną potrawę nazywali żurem żyniatym/żeniatym (ożenionym, bogatym): „taki żur z jednego garnka to żur żyniaty, bo oba składniki »ożeniono«, wkładając je do wspólnego garca” – M. Szoltysek, *Kuchnia śląska. Jodło, historia, kultura, gwara*, Rybnik 2003 r., s. 9. Niektóre gospodynie podawały ziemniaki ugotowane osobno, a inne razem z wywarem, dolewając później zakwas, a jeszcze inne ziemniaki gotowały w całości, tłukły i w osobnej misce podawały na stół.

2) Powiaydzie, jake jōdło Wy byście dali na Listā Produktów Tradycyjnych. Zrōbcie notatkā podug tyj ō żyniatym żurze.

LEKCYJŌ 3

WARZYMY AJNTOPF – CO CIEPIYMY DO GŎRKA?

J: Znŏsz roztŏmajte ślŏnske zupy. A na jŏr, co warzŏm Ślŏnzŏki? Wiysz, co to ajntopf?

I: Niy za barzo...

J: To je takŏ zupa, co sie do nij ciepie wszyjsko, co rośnie na jŏr. Koŏdo gymizā.

I: Gymiza znaczy warzywa? Jarzyny?

J: Dyc. Wszyjsko do jednego gŏrka. To co dŏ sie wciepać do takij zupy?

I: Marchewka i pietruszka?

J: Ja! Godŏmy na to tyŏ: marekwiŏ i pietruziel.

I: Marekwiŏ i pietruziel. A kalarepa i kalafior?

J: Ja. Majŏm być we ajntopfie. To ōberiba i blumkŏl.

I: Őberiba i blumkŏl. I mogŏm być kartofle?

J: Ja. Pokrote na małe kŏnski. A tak doprŏwdy mogymy tam wciepać koŏdo gymizā, kero urosła na ōgrŏdku.

I: A cebula? Rzodkiewka? Őgŏrki? Tŏmaty?

J: Cwibla? Jak ftoś jŏm mŏ rŏd. Radiski i ōgŏrki raczyj niy, bo ōnych sie raczyj niy warzi. Tŏmaty? Ja! Jŏ mŏm je rada w zupie. A terŏzki gŏdej Ty! Co dŏwŏmy do ajntopfa.

I: Do ajntopfa dŏwŏmy gymizā: marekwio, pietruziel, ōberibā, blumkŏl, kartofle, tŏmaty, trochā cwible.

J: Piyknie. Kejs moja mama dŏwała jeszcze ajnbrynā, ale dzisioj juŏ ajnbrynā mało fto dŏwŏ.

I: Co to je ta ajnbryna?

J: Zasmaŏka. Coby ajntopf bŏł taki trochā gynsty. Dzisioj juŏ tego niy dŏwŏmy. Jŏ trochā blyndujā tyj gymizy i je leko gynste.

I: Za ciynŏke i za tuste z tŏm ajnbrynŏm.

J: Nŏ tŏŏ czekŏmy na jŏr i moŏno razym uwarzymy taki richtig fajny ajntopf.

SŁOWA

I AUSDRUKI

ajnbryna, D. ajnbryny, C. ajnbrynie, B. ajnbrynā, N. ajnbrynōm
ajntopf, D. ajntopfa (-u), C. ajntopfowi, B. ajntopf, N. ajntopfym
blumkōl, D. blumkōla, C. blumkōlowi, B. blumkōl, N. blumkōlym
cwibla, D. cwible, C. cwibli, B. cwiblā, N. cwiblōm
gōrnek, D. gōr(n)ka, C. gōr(n)kowi, B. gōrnek, N. gōr(n)kym
gymiza, D. gymizy, C. gymizie, B. gymizā, N. gymizōm
jōr, D. jōru, C. jōrowi, B. jōr, N. jōrym
kōnsek, D. kōnska, C. kōnskowi, B. kōnsek, N. kōnskym
marekwiō, D. marekwie, C. marekwi, B. marekwio, N. marekwiōm
ōberiba, D. ōberiby, C. ōberibie, B. ōberibā, N. ōberibōm
pietruziel, D. pietruziela, C. pietruzielowi, B. pietruziel, N. pietruzielym
radiska, D. radiski, C. radisce, B. radiskā, N. radiskōm

pokrote, D. pokrotych, C. pokrotym, B. pokrote, N. pokrotymi

dōwać, dōwōm, dōwōsz, dōwō, dōwōmy, dōwōcie, dōwajōm
wciepać, wciepiā, wciepiesz, wciepie, wciepiymy, wciepiecie, wciepiōm

doprōwdy

GRAMATYKA

TUPLIKOWANIE

W pierwszej lekcji była mowa o końcówce czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego i przyszłego prostego: tam, gdzie polskie e z ogonkiem, tam po śląsku jest -ā: *jō ci przajā, jō idā, jō warzā*.

Podobnie jest z końcówkami żeńskich rzeczowników w bierniku. W miejscach, gdzie po polsku występuje e z ogonkiem, po śląsku jest -ā: do miski *ciepiā* (kogo? co?): *ōberibā, cwiblā, tōmatā, ajnbrynā*:

M. ōberiba
B. ōberibā

cwibla
cwiblā

tōmata
tōmatā

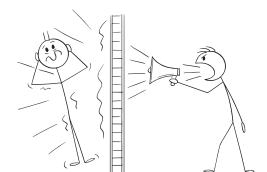
ajnbryna
ajnbrynā

radiska
radiskā

zupa
zupā

Suchejcie i wstŏwcie:

SUCHANIE

J: Znŏsz roztŏmajte ślŏnske zupy. A na jŏr, co warzŏm Ślŏnzŏki? Wiysz, co to ajntopf?

I: Niy za barzo...

J: To je takŏ zupa, co sie do nij ciepie wszyjsko, co rośnie na jŏr. Koŏdo

I: Gymiza znaczy warzywa? Jarzyny?

J: Dyc. Wszyjsko do jednego gŏrka. To co dŏ sie wciepać do takij zupy?

I: Marchewka i pietruszka?

J: Ja! Godŏmy na to tyŏ: i

I: i A kalarepa i kalafior?

J: Ja. Majŏm być we ajntopfie. To i

I: i I mogŏm być kartofle?

J: Ja. Pokrote na małe kŏnski. A tak doprŏwdy mogymy tam wciepać koŏdo, kero urosła na ôgrŏdku.

I: A cebula? Rzodkiewka??

J:? Jak ftoś jŏm mŏ rŏd. i raczyj niy, bo ônych sie raczyj niy warzi.? Ja! Jŏ mŏm je rada w zupie. A terŏzki gŏdej Ty! Co dŏwŏmy do ajntopfa.

I: Do ajntopfa dŏwŏmy:,,
....., , trochã

J: Piyknie. Kejś moja mama dŏwała jeszcze, ale dzisioj juŏ mało fto dŏwŏ.

I: Co to je ta?

J: Zasmaŏka. Coby ajntopf bŏł taki trochã gynsty. Dzisioj juŏ tego niy dŏwŏmy. Jŏ trochã blyndujã tyj gymizy i je leko gynste.

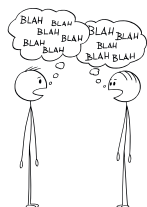
I: Za ciynŏke i za tuste z tŏm ajnbrynŏm.

J: Nŏ tŏŏ czekŏmy na jŏr i moŏno razym uwarzymy taki richtig fajny ajntopf.

Powiydzcie, eli to prŏwda,
abo niyprŏwda:

- A. Ajntopf warzi sie na jŏr.
- B. Do ajntopfa dŏwŏ sie miynso.
- C. Do ajntopfa dŏwŏ sie blumkŏl.
- D. Dzisioj do ajntopfa wszyjske baby dŏwajŏm ajnbrynã.
- E. Ajnbryna to je gymiza.
- F. Baby czynsto warzŏm radiski i ôgŏrki.

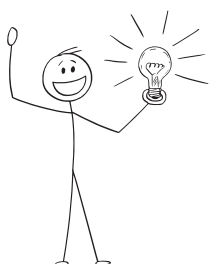
Co to je gymiza? Podziel gymizã na tako,
co jŏm czynsto sie warzi i tako,
co raczyj sie niy warzi.

GŌDANIE

- 1) Z gymizŏm idzie tyŹ robić sznity na druge śniŏdanie do szkoły abo do roboty. Pogŏdejcie z kamratkŏm abo z kamratym, jake sznity mŏcie radzi na jŏr.
- 2) Namalujcie abo naszkryfejcie swŏj sztand z gymizŏm i powiydzcie, co na nim je.

GRAMIATYKA

To je sztand z gymizŏm. Naszkryfejcie:

- 1) Co tam je? Tam je paprika, ...
- 2) Co tam poradzicie kupić? Mogã kupić paprikã, ...

1) Dŏwnij na Ślŏnsku moc miyszkańcŏw miało swoji ōgrŏdki. Tam ōbrŏbiali roztomajto gymizã i ōwoce. Co moŹecie ōbrŏbiać na ōgrŏdku? Co chcielibyście ōbrŏbiać na ōgrŏdku?

2) Dŏwnij na Ślŏnsku na ōgrŏdkach ludzie stŏwiali lauby. Wiycie, co tam trzymali? Na co była takŏ lauba? Czy lauba zŏwdy znaczy to samo? Te trzi ōbrŏzki przedstŏwiajŏm lauby w jejich roztŏmajtych ślŏnskich znaczyniach. Powiydzcie jejich definicyje.

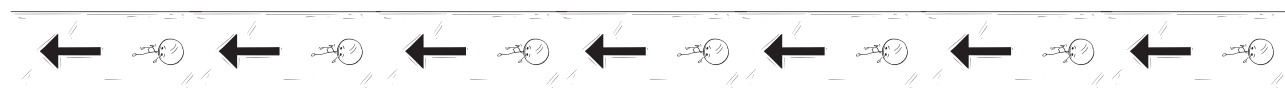

LEKCYJŦ 4

CO DZISIOJ WARZISZ NA ŦBIŦD?

J: KoŦdy dziyń musimy ůniŦdać, Ŧbiadować i wieczerać. JŦ to robiã, a Ty?

I: Ja. KoŦdy dziyń ůniŦdŦm, Ŧbiadujã i wieczierzŦm.

J: To pogŦdejmym Ŧ Ŧbiadowaniu. Na ůlŦnskim stole na piyrsze musi być zupa. Ŧ zupach my gŦdały.

I: Ja, znŦm: tŦmatowŦ, ŦgŦrkowŦ, ůyniaty ůur, wodziŦnka i ajntopf.

J: Ja. Ale to sŦm zupy barziej na beztydziyń. A jakŦ zupa moŦe być w niydzielã?

I: RosŦ? Z domowym makaronem?

J: Na to sie gŦdŦ nudelzupa, bo Ŧna je z nudlami.

J: A potyn je druge. Richtig prawdziwy ůlŦnski ŦbiŦd w niydzielã to klŦzki, rolada i modrŦ kapusta.

I: A jŦ myůlałach, ůe kapusta je czyrwŦnŦ. A modry to chyba niebieski?

J: Ja, bo Ŧna na surowo je czyrwŦnŦ, a jak sie jŦm uwarzi to je tako barziej modrŦ.

I: A klŦzki białe czy czŦrne? Kere sŦm do ciebie barziej ůlŦnske?

J: Jak jŦ była modŦ, to my na czŦrne abo siwe ze surowych kartofli gŦdali ůlŦnske, a na białe – inakszyj gumiklyjzy, bo Ŧne sŦm choby guma – gŦdali polske. Ale terŦzki na te polske wszyńdzie gŦdajŦm ůlŦnske.

I: Trochã to pŦmotlane. JŦ znŦm ino te białe i gŦdŦm na nie ůlŦnske.

J: A mŦsz rada rolady?

I: Poradzã je robić, ale ich niy jym. Wpiyrw sie trzaskŦ miynso, potyn je szmaruje...

J: Zymftym.

I: I potyn dŦwŦ sie wuszt, kiszŦny ŦgŦrek, czasym cwiblã, czasym trochã szpyrki. Roluje sie je i swiŦnzuje białŦm niciŦm i... warzi, znaczy sie dusi.

J: Mniam mniam. Mogã do ciebie przyjů w niydzielã?

I: Ja, przidŦ!

SŁOWA

I AUSDRUKI

klōzka, D. klōzki, C. klōzce, B. klōzkā, N. klōzkōm
niydziela, D. niydziele, C. niydzieli, B. niydzielā, N. niydzielōm
nudelzupa, D. nudelzupy, C. nudelzupie, B. nudelzupā, N. nudelzupōm
nudle, D. nudli, C. nudlōm, B. nudle, N. nudlami
rolada, D. rolady, C. roladzie, B. roladā, N. roladōm
szpyrka, D. szpyrki, C. szpyrce, B. szpyrkā, N. szpyrkōm
zymft, D. zymftu, C. zymftowi, B. zymft, N. zymftym

modrō kapusta, D. modryj kapusty, C. modryj kapuście, B. modro kapustā, N.
modrōm kapustōm

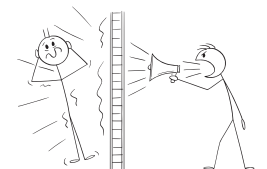
biołō, D. biołyj, C. biołyj, B. bioło, N. biołōm
czōrnō, D. czōrnyj, C. czōrnyj, B. czōrno, N. czōrnōm
modry, D. modrego, C. modrymu, B. modrego/modry, N. modrym
pōmotlany, D. pōmotlanego, C. pōmotlanymu, B. pōmotlanego/pōmotlany, N.
pōmotlanym
siwō, D. siwyj, C. siwyj, B. siwo, N. siwōm
ślōnskō, D. ślōnskij, C. ślōnskij, B. ślōnsko, N. ślōnskōm

ôbiadować, ôbiadujā, ôbiadujesz, ôbiaduje, ôbiadujemy, ôbiadujecie, ôbiadujōm
śniōdać, śniōdōm, śniōdōsz, śniōdō, śniōdōmy, śniōdōcie, śniōdajōm
trzaskać, trzaskōm, trzaskōsz, trzaskō, trzaskōmy, trzaskōcie, trzaskajōm
wieczerzać, wieczerzōm, wieczerzōsz, wieczerzō, wieczerzōmy, wieczerzōcie,
wieczerzajōm

FONETYKA

(WYMOWA)

Język śląski obfituje w charakterystyczne głoski śląskie. Jedną z najbardziej charakterystycznych samogłosek śląskich jest [ō], czyli o pochylone, zwężone, o podwyższonej artykulacji. To głoska, która najczęściej występuje przed spółgłoskami nosowymi: *kōń, dōm, gōdōm, majōnez*; pojawia się przed *t*: *bōł*. Występuje też w tych miejscach, które po polsku wymawiamy jako [u], a zapisujemy przez „o kreskowane”: *prziniōs, stōł, ôgōrek*. Czasem występuje też w wyrazach, w których po polsku pisze się *u*: *klōzki, bōty*. Po śląsku widać więc wyraźnie etymologię, źródłosłów tych zapożyczeń, które w innych językach mają o. Język polski dokonał zmiany na *u* i tę zmianę zleksykalizował.

SUCHANIE

- Co sie jy nojczyńsij na niydzielny ôbiöd?
- Jake klözki mianujöm słönskimi? Jak to było dównij, a jak je dzisiej?
- Jak sie po polsku mianuje nudelzupa?
- Jak sie robi rolady? Co dōwō sie do roladōw? Czym sie nojpiyrw szmaruje miynso? Czym sie swiönzuje rolady?
- Jake zupy jy sie na beztydziyń?

1) Ôdpowiydzcie na pytania:

J: A mōsz rada rolady?

I: Poradzã je robić, ale ich niy jym. Wpiyrw sie, potyn je szmaruje...

J:

I: I potyn dōwō sie

....., czasym, czasym trochã

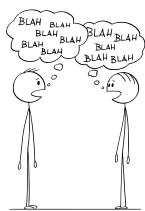
..... . Roluje sie je i swiönzuje

..... i... warzi, znaczy sie dusi.

J: Mniam mniam. Mogã do ciebie przijś w niydzielã?

I: Ja, przidź!

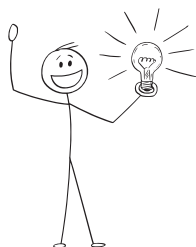
2) Posuchejcie jeszcze rōz i powiydzcie, jak sie robi rolady.

GÖDANIE

- Co u Wōs w dōma jy sie w niydzielã?
- Co u Wōs w dōma jy sie na beztydziyń?
- Spytejcie sie swojij kamratki a kamrata, co òni jedzöm w niydzielã i na beztydziyń?
- Pytejcie swojã kamratkã abo swojigo kamrata na niydzielny ôbiöd.

GRAMATYKA

Wpiszcie nōležne formy słōw:

**ÔBIADOWAĆ,
ŚNIÖDAĆ,
WIECZERZAĆ**

Jō zōwdy ô ôsmij, ô trzecij po połedniu, a ô pōł siödmyj we wieczōr.

Ô keryj ty w niydzielã, a ô keryj na beztydziyń?

W piōntek z cołkōm familijōm fest wczas, bo ô siödmyj wszyjscy musimy już być w robocie.

Moje starziki zōwdy przed szōstōm we wieczōr, coby zjeś na trzi godziny przed spaniym.

1) Pojakymu „czerwona kapusta” po ślōnsku mianuje sie modrō?

2) Ōbejzdrzicie ōbrōzki ślōnskigo jōdła, na kerych sōm naszkryfane skłōdniki potrzebne do narychtowaniō tego jōdła. Przeczytejcie je i powiydzcie, jak ōne sie mianujōm. Powiydzcie, jak możecie je przirychtować, uwarzić.

ŹRŌDŁO: MEMORY „WE ŚLŌNSKIJ KUCHNI” - KONCEPCJA, ZAMYŚŁ I PROJEKT: AGNIESZKA TAMBOR I JOLANTA TAMBOR

LEKCYJŮ 5

ROBIYMY SZAŁŮT

J: U mie w dōma w niydzielā czynsto zamiast rolady bōł szałŮt i kotlet. Wiysz, co sie dōwŮ do szałŮtu? Niykere rzeczy take same jak do ajntopfā.

I: Na zicher uwarzōne: kartofle, marekwio, pietruziel, tyŹ kiszōne ōgōrki, jajca i jabko.

J: Co trzeba z tym zrobić?

I: Kartofle, marekwio, pietruziel i jajca trzeba uwarzić. Kiszōne ōgōrki i jabko surowe.

J: Jak juŹ wszyjsko je przirychtowane, to co sie robi?

I: Trzeba to wszyjsko pokrŮć na małe kōnski. Pōmiyszać i dać majōnez.

J: Ale majōnez to kedyś sie niy dōwało. Dōwnij dōwali harynki abo wuszt i szpyrka.

I: A harynki to co?

J: Śledzie.

I: SzałŮt ze śledziami?!

J: U nŮs czynsto szałŮt z wusztym i szpyrkōm bōł zamiast kartofli do ōbiadu, a ze harynkami na wieczerso.

I: A coście jedli na beztydziyń?

J: Jedli my Źur: Źyniaty abo ze sztōmfowanymi kartoflami, wodziōnka i tyŹ karminadle.

I: A karminadle jak sie robi?

J: Musi być pomlyte miynso, trochā mokryj Źymły, cwibla, pōmiyszać i kulać.

I: Ja. JuŹ wiym. I potyn skwarzić na tygliku.

J: Do karminadli my dōwali bratkartofle i kiszōny ōgōrek. Na kōniec powiedz, jakŮ gymiza je nojlepsŹ do rolady?

I: ModrŮ kapusta!

J: A co dōwnij dōwali do szałŮtu zamiast majōnezu?

I: Harynki abo wuszt i szpyrkā. Muszā poprŮbować to zrobić.

J: NŮ i prziniyś trochā.

I: To idā warzić. Trzim sie.

SŁOWA

I AUSDRUKI

bratkartofle, D. bratkartofli, C. bratkartoflōm, B. bratkartofle, N. bratkartoflami
harynek, D. harynka, C. harynkowi, B. harynka, N. harynkym
jajco, D. jajca, C. jajcu, B. jajco, N. jajcym
karminadel, D. karminadla, C. karminadlowi, B. karminadel, N. karminadlym
szałōt, D. szałōtu, C. szałōtowi, B. szałōt, N. szałōtym,
żymła, D. żymły, C. żymle, B. żymłã, N. żymłōm

sztōmfowane/sztamfowane, D. sztōmfowanych/sztamfowanych, C.
sztōmfowanym/sztamfowanym, B. sztōmfowane/sztamfowane, N.
sztōmfowanymi/sztamfowanymi
przyrchtować, przyrchtujã, przyrchtujesz, przyrchtuje, przyrchtujymy, przyrchtujecie,
przyrchtujōm
pokrōć, pokrejã, pokrejesz, pokreje, pokrejymy, pokrejecie, pokrejōm

na beztydziyń

GRAMATYKA

TUPLIKOWANIE

Wiele czasowników w języku śląskim ma swoje rodziny zbudowane przedrostkami (prefiksami), które czasami zmieniają tylko aspekt z niedokonanego na dokonany, a czasem zmieniają słabo lub mocniej znaczenie podstawowego czasownika, np.:

- rychtować > narychtować, przyrchtować, zrychtować
- krōć > nakrōć, ukrōć, pokrōć
- gōdać > pogōdać (sie), ugōdać (sie), zgōdać sie, nagōdać (sie)

Narzędnik rzeczowników męskich i neutralnych ma w języku śląskim końcówkę -ym:
r.m.: szałōtym, karminadlym, majōnezym, pietruzielym, żurym, kotletym, ajntopfym,
wusztym,

r.n.: jajcym, masłym, warzyniym, dziwaniym.

Jeśli temat rzeczownika zakończony jest na -k-, to i w narzędniku pozostaje -k- jako głoska twarda:

r.m.: ôgōrkym, harynkym, kōnskym,

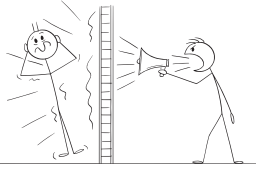
r.n.: jabkym, biołtkym, mlykym.

Dla rzeczowników żeńskich narzędnik przyjmuje końcówkę -ōm:

niydzielōm, marekwiōm, szpyrkōm, wieczierzōm, wodziōnkōm, żymłōm.

Wszystkie rzeczowniki, bez względu na rodzaj, w narzędniku liczby mnogiej przyjmują końcówkę: -ami:

karminadlami, kotletami, harynkami, kōnskami, jajcami, jabkami, szpyrkami, żymłami.

Posuchejcie i powiaydzcie:

SUCHANIE

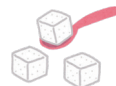
- A. Co sie dodŏwŏ do szałŏtu?
- B. Kerŏ gymiza musi być uwarzŏnŏ, a kerŏ surowŏ?
- C. Co trzeba zrobić z uwarzŏnŏm gymizŏm?
- D. Co dŏwnij dŏwali do szałŏtu zamiast majŏnezu?
- E. Z czego sie robi karminadle?
- F. Co je nojlepsze do karminadli?
- G. Jakŏ gymiza je nojlepszŏ do rolady?

GRAMATYKA

Roztomajte skłŏdniki: ananas, wuszt, majs, kyjza, dŏzym, miŏd, salami, tŏmata, ŏgŏrek, fandzola, szekulada, rŏzynki, ŏrzechy, sŏl, jajco, majŏnez, ţmiytŏna, ŏlyj, pietruziel, cukier, citrŏna, apluzina, mlyko, szlagzana.

Podpiszcie ŏbrŏzki:

Wybiercie i wstŏwcie w nŏleŏznyj formie te słŏwa:

Szałŏt zŏwdy robiã ze:

Pizzã mŏm rada / rŏd ze:

Sznitã na druge ţniŏdanie robiã ze:

Tyj pijã ze:

SZKRYFANIE

1) Naskryfejcie recept na taki szalõt, co go mõiće nojbarzi radzi. Podejcie skłõdniki i õpis, jak tyn szalõt przirychtowaćc.

2) Zrõbcie *Menu* italiańskij restauracyje podug swojigo õbmyślõnku:

Pizza z

Spaghetti = nudle z:

3) Co õne / õni robiõm?

LEKCYJŌ 6

CO ÔBLYKŌSZ? CO MŌSZ ÔBLECZŌNE?

J: Fajnie dzisioj wyglōndōsz.

I: Ty tyż.

J: Poradzisz Ty pedzieć, co mōsz ôbleczōne?

I: Mōm szaty. I mōm ketã.

J: A co mōsz na nogach? Take fajne czyrwōne?

I: Strzewiki z abzacym.

J: To terōzki cołke Twoje ôbleczynie.

I: Mōm ôbleczōne: szaty, czyrwōne strzewiki z abzacym i mōm ketã. A Ty? To niy sōm szaty, to take pōlszaty.

J: To je kecka. Mōm zielōno keckã w kwiōtki.

I: A nad keckōm?

J: To je jakelka.

I: Aha! Twoja jakelka je biołō. Dobrze?

J: Bardzo dobrze. A jake mōm strzewiki?

I: Mōsz strzewiki czōrne, ale bez abzaca.

J: To jeszcze rōz. W co jŏ je ôbleczōnŏ?

I: Tyś je ôbleczōnŏ w zielōno keckã w kwiōtki, biołō jakelkã i czōrne strzewiki bez abzaca. A powiydz mi: Krzysiek, tyn facet, co nŏs nagrywŏ, tyż mŏ jakelkã?

J: Niy. Ōn mŏ hymdã. U chopa to je hymda. Ōn mŏ kraciato hymdã. Powtarzej!

I: Ōn mŏ kraciato hymdã. I mŏ czōrne strzewiki.

J: A miyndzy hymdŏm a strzewikami mŏ galŏty i pod galŏtami zoki – to je to, co mŏ na nogach w strzewikach. Gŏdej, jak ōn je ôbleczŏny?

I: Mŏ kraciato hymdã, czōrne galŏty, czōrne strzewiki. I mŏ zoki, ale jake? Niy wiym, bo niy widzã!

J: To mōsz na zadanie dŏmowe – idź dŏ niego i niych Ci pokŏże, jake mŏ zoki. Abo sie go spytej.

SŁOWA

I AUSDRUKI

abzac, D. abzaca, C. abzacowi, B.
abzac, N. abzacym
galōty, D. galōt/galōtōw, C. galōtōm,
B. galōty, N. galōtami
hymda, D. hymdy, C. hymdzie, B.
hymdā, N. hymdōm
jakekka, D. jakelki, C. jakelce, B. jakelkā,
N. jakelkōm
jakla, D. jakle, C. jakli, B. jaklā, N.
jaklōm
kecka, D. kecki, C. kecce, B. keckā, N.
keckōm
keta, D. kety, C. kecie, B. ketā, N. ketōm
ôbleczynie, D. ôbleczyniō, C.
ôbleczyniu, B. ôbleczynie, N.
ôbleczyniym
strzewiki, D. strzewikōw, C.
strzewikōm, B. strzewiki, N.
strzewikami
szaty, D. szatōw/szōt, C. szatōm, B.
szaty, N. szatami
zoki, D. zokōw, C. zokōm, B. zoki, N.
zokami

ôblyc, ôblekā, ôbleczesz, ôblecze,
ôblekymy, ôbleczecie, ôblekōm
ôblykać, ôblykōm, ôblykōsz, ôblykō,
ôblykōmy, ôblykōcie, ôblykajōm

ôbleczōne, D. ôbleczōnych, C.
ôbleczōnym, B. ôbleczōnych/
ôbleczōne, N. ôbleczōnymi

w kratā = kraciatō, D. kraciatyj, C.
kraciatyj, B. kraciatō, N. kraciatōm

GRAMATYKA

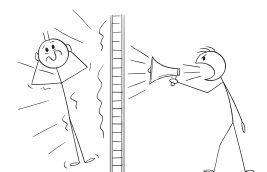
TUPLIKOWANIE

Wyraz *ôblykać* ma w języku śląskim szersze znaczenie niż jego odpowiednik w języku polskim. *Oblec* istniało w prasłowiańszczyźnie. Weszło do różnych języków słowiańskich. W języku polskim jego znaczenie się zawężyło i dziś dotyczy tylko pościeli. W języku śląskim zachowało swój pierwotny zakres – i znaczy nadal odziewać cokolwiek: od człowieka przez pościel po choinkę. Stąd też po śląsku ubranie nazywamy: *ôbleczynie*, *ôblyczka*. Taką sytuację, że w pokrewnych językach wyrazy mają całkiem lub nieco odmienne znaczenie, nazywa się „fałszywymi przyjaciółmi (a po naszymu może być ôszydnymi kamratami) tłumacza”.

FONETYKA

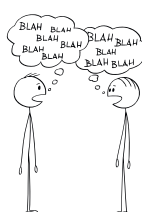
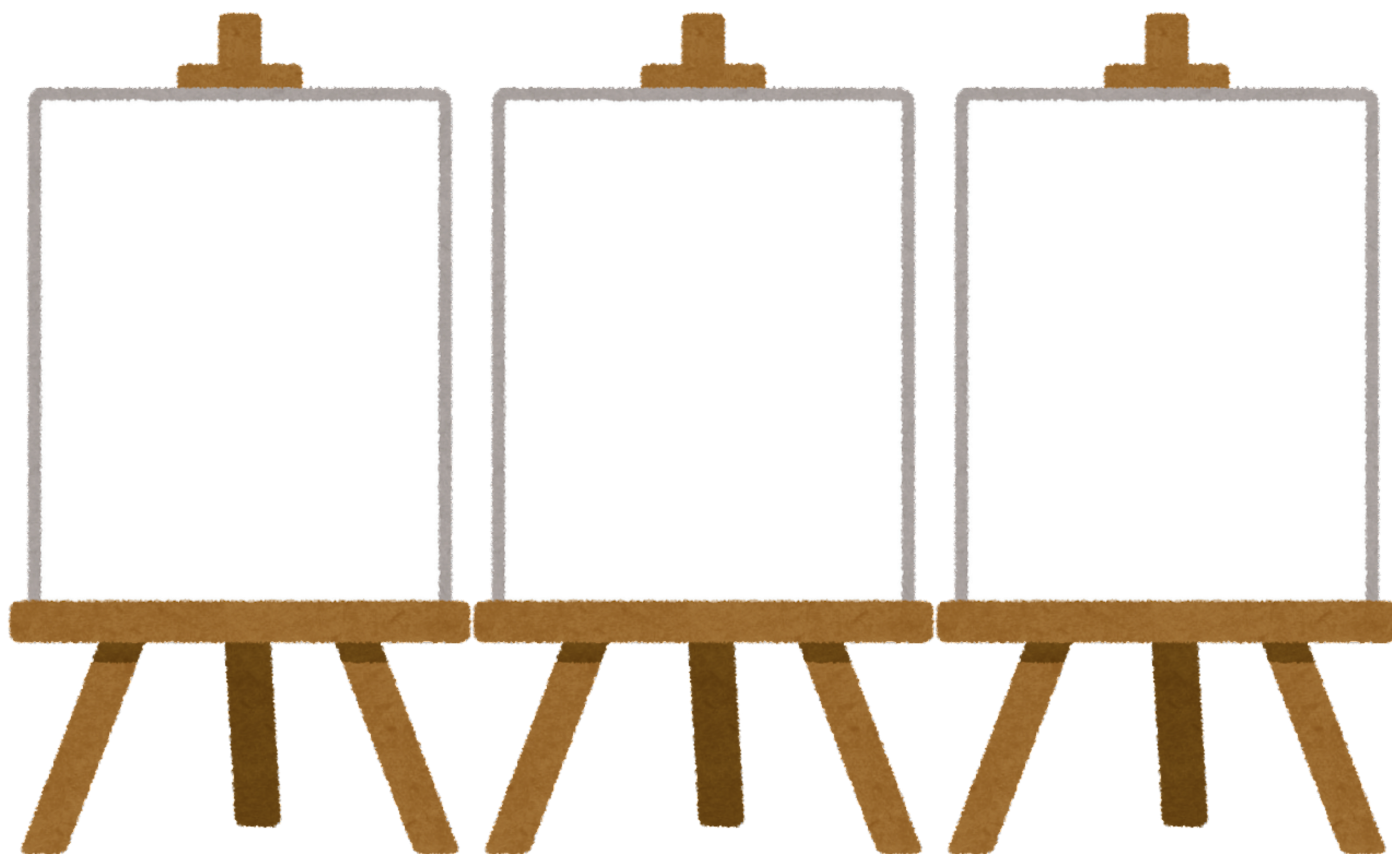
(WYMOWA)

W tekście pojawił się wyraz strzewiki, czyli 'buty'. W kodyfikacji ortograficznej języka śląskiego postanowiono zachować taki zapis – chodzi o nagłosową grupę spółgłoskową: *strz*, która jednak wymawiana jest jako [šč] – mówimy: [ščeviki], [pojščotku], [ščylać], [ščoda], ale piszemy: *strzewiki*, *pojstrzodka*, *strzylać*, *strzoda*. Zaproponowany zapis pokazuje historyczną ciągłość rozwoju tej grupy spółgłoskowej: pierwotne prasłowiańskie miękkie [r'] uległo przemianom w [š/ž], a potem upodobnieniu (w różnym stopniu) i wreszcie uproszczeniu w głoskę [č], jak np. [čeba] i grupę [šč], jak w [ščylać] (zob. np. Marcin Maciołek, Jolanta Tambor, *Głoski śląskie. Z zagadnień fonetyki i fonologii współczesnego języka śląskiego*, Katowice 2024, s. 100-101).

SUCHANIE

Narysujcie, jak sōm ôbleczyni
Iwōna, Jola, Krzysiek.

GŎDANIE

- 1) Powiedzcie, jak sōm ôbleczyni Twoji kamratki i kamraty.
- 2) Idziecie do sklepu, coby sie kupić nowe ôbleczynie na zimã. Powiedzcie przedŏwŏczce, co potrzebujecie.

Jak sòm  bleczyni ludzie na tych zdj nciach?
Co  dr z ni  te  blyczki?

Ze zbiorów Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” – to stroje z trzech podregionów G rnegu Śląska.

STRÓJ CIESZYŃSKI

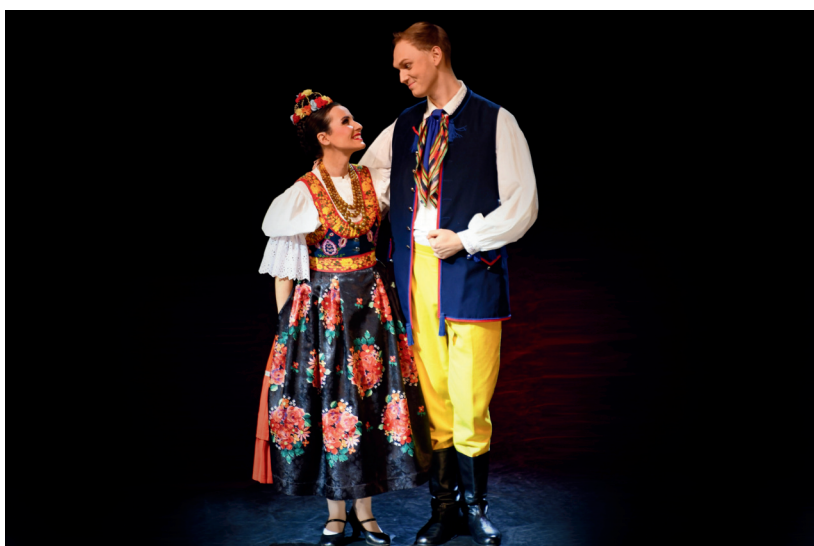
fot. M. Cegi tkowska

STRÓJ ROZBAРСKI

fot. I. Doro a ski

STRÓJ OPOLSKI

fot. A. Chmielniak

LEKCYJŦ 7

W SZKOLE

J: Czy wiysz, co mŏ dziecko na piyrszy dziyń szkoły?

I: To sie chyba mianuje tytka?

J: Tyta, dziecko mŏ tytã. Powiydz jeszcze rŏz.

I: Dziecko mŏ tytã.

J: Co dŏwŏmy do tyty?

I: Słodycze.

J: To po naszymu maszkety abo maszkyty: bŏmbŏny, szekulada, kyjksy.

Gŏdej ty:

I: Bŏmbŏny, szekulada, kyjksy. Bŏmbŏny wiym, bo to podobnie jak po francusku, szekulada wiym, bo to internacjŏnalne, ale kyjksy?

J: To ciastka, pierniki. A jak sie to wszyjsko razym mianuje: te bŏmbŏny, szekulady, kyjksy?

I: Maszkyty, czyli bŏmbŏny, szekulada i kyjksy.

J: A co potyn bajtel nosi do szkoły?

I: Rukzak i pukeltasã. A co mŏ być we pojstrzodku?

J: Zaŏbycz ksiŏnŏki i hefty. Ksiŏnŏki sie czytŏ, w heftach sie szkryfŏ abo szkryflŏ.

J: Co idzie szkryflãc w heftach?

I: Proste: szkryfać – szkryfy. W heftach szkryfać szkryfy.

J: Potyn sŏm sylaby, czyli ślabiki.

I: To ôd tego je słowo „ślabikŏrz”!

J: Ja. *Gŏrnoślŏnski ślabikŏrz* to ksiŏnŏka, z keryj bajtle i niy ino bajtle uczŏm sie „ślabikować”, szkryfać.

I: Jŏ tyŏ chcã! Ucz mie tyŏ szkryfać!

J: Dyc! Sam mŏm do Ciebie ślabikŏrz i heft :)

SŁOWA

I AUSDRUKI

bōmbōn, D. bōmbōna, C. bōmbōnowi,
B. bōmbōna/bōmbōn, N. bōmbōnym
bōmbōny, D. bōmbōnōw, C.
bōmbōnōm, B. bōmbōny, N.
bōmbōnami

heft, D. heftu, C. heftowi, B. heft, N.
heftym

kyjks, D. kyjksa, C. kyjksowi, B. kyjks, N.
kyjksym

maszkyty, D. maszkytōw, C.
maszkytōm, B. maszkyty, N.
maszkytami

pukeltasza, D. pukeltaszy, C.
pukeltaszy, B. pukeltaszā, N.
pukeltaszōm

rukzak, D. rukzaka, C. rukzakowi, B.
rukzak, N. rukzakym

szkryfa, D. szkryfy, C. szkryfie, B.
szkryfā, N. szkryfōm

ślabika, D. ślabiki, C. ślabice, B.
ślabikā, N. ślabikōm

ślabikōrz, D. ślabikōrza, C.
ślabikōrzowi, B. ślabikōrz, N.
ślabikōrzym

tyta, D. tyty, C. tycie, B. tytā, N. tytōm

szkryfać/szkryflać, szkryfōm/szkryflōm,
szkryfōsz/szkryflōsz, szkryfō/szkryflō,
szkryfōmy/szkryflōmy,
szkryfōcie/szkryflōcie,
szkryfajōm/szkryflajōm
ślabikować (ślabizować), ślabikujā,
ślabikujesz, ślabikuje, ślabikujemy,
ślabikujecie, ślabikujōm

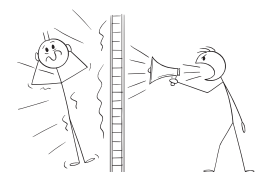
GRAMATYKA

TUPLIKOWANIE

W języku śląskim występują trzy samogłoski, które możemy nazywać pochylonymi – o podwyższonej, podniesionej, zwężonej artykulacji. To:

- śląskie o pochylone, czyli *ō* – to głoska pośrednia, której artykulacja mieści się między jasnymi [o] oraz [u];
- pochylone *é* – wymawiamy je jak [y] – nie jest to głoska pośrednia. Głoska *é* całkiem zrównuje się z [y]. Także po spółgłoskach miękkich i to może sprawiać trudność w wymowie osobom uczącym się śląskiego: *wiym, śniyg, ciynżki*. Na Górnym Śląsku południowym w niektórych sytuacjach – po spółgłoskach miękkich jest wymawiane jako [i]: *ni, śnig, cirpieć*. Na całym Górnym Śląsku zdarzają się sytuacje, w których *é* może być realizowane jako [i]: po *k/g* w końcówkach odmiany przymiotnikowej – *polskigo, ślōnskigo, drugigo, w* niektórych pozycjach zleksykalizowanych – *cima, cimok*;
- pochylone *á* – wymawiane jako [o] w centralnej (część katowicka, przemysłowa) i południowej (część cieszyńska) części Górnego Śląska, natomiast dyftongicznie jako [o^u] w jego części północnej (zachodniej). Zapisujemy je jako *ō*, a czytamy (wymawiamy) zgodnie z wymową przyjętą w danym podregionie.

O samogłoskach pochylonych warto przeczytać rozdział pod takim właśnie tytułem w: Marcin Maciołek, Jolanta Tambor, *Głoski śląskie. Z zagadnień fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, Katowice 2024, s. 19-38.

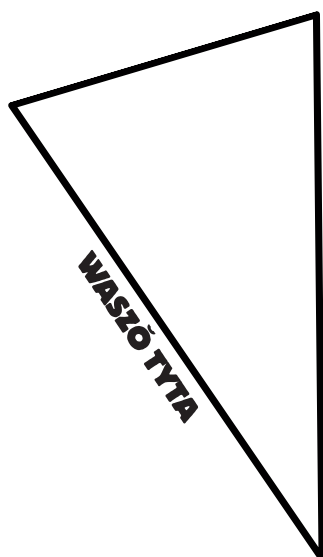
SUCHANIE

- 1) Sõm w tycie szkryfy?
- 2) Sõm w tycie ślabiki?
- 3) W heftach sie szkryfõ?
- 4) W pukeltaszy bajtle majõm ślabikõrze?
- 5) Ślabikõrz suży do jedzyniõ?
- 6) Pukeltasza suży do jedzyniõ?
- 7) Tytã majõm bajtle w szkole każdy dziyń?
- 8) Tytã sie czytõ?
- 9) Ślabiki sie skłõdajõm ze szkryfõw?
- 10) Szkryfy sie skłõdajõm ze ślabikõw?

☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐

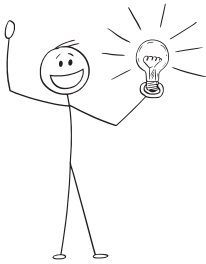

SZKRYFANIE

Zaprojektujcie tytã i zrõbcie wykõz sprõwõnkõw, kere potyn możecie dõ niej wrazić:

Wasz wykõz sprõwõnkõw

☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐

Wybiercie i wstŏwcie nŏlŏzne formy sŏw:

Sam sŏm: bŏmbŏny, szekulada, kyjksy, kartofle, blumkŏl, ŏberiba, apluzyny, feferkuchy, rŏzynki.

Co dŏwŏsz do tyty?

Czego niy dŏwŏsz do tyty?

Z czym bajtel zaŏbycz mŏ tytŏ?

WIEDZA
O ŚLŌNSKU

Gŏrnoślŏnski ślabikŏrz

– Pojakyum? – spytŏł sie Hanik.
– Bo my juŏ tyn rok napoczmy lekcje ślŏnskiego, a piyrzŏki muszŏm na to jeszcze dwa lata poczkać.
– Mŏsz prawe – pedziała mi Maryjka. – Ślŏnski to je nasza gŏdka, a niy znać dobrze swojŏj gŏdki to je garŏba. Jŏ sie juŏ tyŏ niy mogŏ tych lekcjŏ doczkać.

Śnik szkolŏrza

Juŏ ŏ maŏwiele wszystko wypisano –
jeszcze lŏno wpisać muszŏ moje miŏno,
jeszcze podpisać, sztympik i fotografijka,
biŏnk nowy wykŏzek byŏd mieć za chwilkŏ.
Drab na plac polecŏ wszystkim sie pochwiŏlić,
iŏe jŏ chodzŏjŏ do biŏnk ślŏnskiej szkoły.
Dŏć niych se ŏbejdrzŏm mŏj szkolny wykŏzek,
A niych mi zŏwiŏzcŏm, iŏech je szkolŏrzem
W do kna ślŏnskiej szkoŏ! Tam po ślŏnsku czytŏm,
Tam mie reŏhtŏr dŏzynnie pŏ naszymu wiŏtŏ,
Tam mie uczy rzŏndzić, pisać i rachować,
Tam skŏrz naszŏj mŏwy sie niy muszŏ chować.
Jeŏli byŏd pilny, maŏno sie wydrŏzić,
ŏe ŏstana ślŏnskŏm najwiynkszym pisarzyni!

G. Wleczorek

1. Z czym idŏm do szkoŏy piyrzŏki?
2. Na co radujŏm sie Paulek i Maryjka?
3. Őbejdrzŏj se swoj wykŏzek. Wymianŏj, co tam je napisano.
4. Wypisz z rozprŏwki i wiersza sŏwa z literŏm a.
5. Wypisz z rozprŏwki i wiersza sŏwa, kerych niy znŏsz.
Spytŏj sie ŏjcŏw abŏ reŏhtŏrŏkŏ, co ŏne znacŏzŏm.

tyta

bŏmbŏny

1. Idymy do szkoŏy

Juŏjŏs idymy do szkoŏy, juŏjŏs trefimy sie ze kamratami i kamratkami. Do moŏj klasy chodzŏm tyŏ Hanik, Anka i Maryjka. Wszyŏscy miyszŏkŏmy kole siebie, tymu do szkoŏy idymy zawdy coŏkŏm grŏmadŏm. Dzisiaj tyŏ.

– Szkoda, ŏe Siedŏlŏczkŏw Stanik juŏ niy bydzie chodzŏł z nami – padŏ Ana.
– Ja, szkoda – gŏdŏm. – Őd niego ŏjciec dostŏł robotŏ kaj indziej i przekludziŏli sie coŏkŏm familiŏm.
– Ciekawŏch, jeŏli ftoŏs nowy przŏjdzie do naszŏj klasy? – ŏdezwŏła sie Maryjka.
– Wejdrzŏjcie se na tych piyrzŏkŏw – padŏ Hanik. – Pamiyntŏcie, jak my szŏi do szkoŏy z takimi tytami?
– Toć – gŏdŏ na to Maryjka. – Ty byŏs, Hanik, i dzisioj miŏł wierzŏ szkrabkŏ na takŏ tytŏ, pra?
– Styktyby mi bŏmbŏny z tyj tyty – ŏsmiŏł sie Hanik.
– Ja, piyrzŏkŏm to dobrze – padŏm na to. – Ale jŏch je rŏd, co idymy juŏ do trzecij klasy.

Wirzeŏniŏw ŏlŏta: miŏrka dŏyszczŏ, korzec biŏta.

Aa

Anka	alejŏ	szkoŏa	juŏjŏs	miyszkać	pedziała
Achim	akuratnoŏć	tyta	zawdy	dŏwać	ŏsmiŏł
Antŏn	auto	kamratka	ŏle	radować sie	napoczŏ
Agata	augus	klasa	kaj	poczkać	przŏdŏła

6

LEKCYJŌ 8

CZYTŌMY I SZKRYFŌMY

J: Ôglōndałaś tyn ślabikŏrz, coch ci go ôstawiyła?

I: Ja! Ale czasem miałam problem z czytaniem z powodu liter, których nie znam.

J: To niy trza sie ô to starać aż tak barzo.

I: Zawsze myślałam, że w nauce się trzeba starać.

J: Ha ha ha! Po polsku „starać” – ja. To znaczy robić tak, coby było dobrze. Ale po ślōnsku „starać sie” znaczy ‘troskać sie, być zmartwionym’.

Tōż: NIY STAREJ sie, kej niy rozumisz. Wszyjsko za rajŏm!

Nojprzōd szkryfy i ich czytanie. Ja?

I: Ja, szkryfy, pamiyntŏm – to litery.

J: Piyrszŏ wŏżnŏ szkryfa mŏ ôznaczać dźwiynk, co durś ô nim gŏdŏmy.

Dźwiynk richtig ślōnski: [ō] – we pojstrzodku miyndzy [o] i [u]: mŏnka, klŏzki, mŏndry, jŏ gŏdŏm, ôni czytajŏm i szkryfajŏm, i poradzŏm.

I: Mŏnka, klŏzki, mŏndry, jŏ gŏdŏm, ôni czytajŏm i szkryfajŏm, i poradzŏm.

J: Tā szkryfā szkryfŏ sie jako o z poziŏmŏm kryskŏm na wiyrchu. Ta kryska mianuje sie makrŏn. Widzisz tako i czytŏsz [ō].

I: Czytŏm we *Ślabikŏrzu* (s. 16): ŏma, ŏpa, ŏberiba, strŏm, dŏm, wŏz, kŏń.

J: Drugŏ szkryfa to o ze brewisym, znaczy sie z takymi wŏnsami. Ōna sie dŏwŏ wtynczŏs, kej po polsku je [a], a po ślōnsku [o]. Inakszyj czytajŏm jŏm we Ōpolskim jako [o^u], ale tukej czytŏ sie prosto [o], niy musisz sie starać. Czytej.

I: Czytŏm we *Ślabikŏrzu* (s. 22): ptŏk, trŏwa, zŏwiść, gŏdŏ, jŏdŏ.

J: Proste? Proste! Trzeciŏ szkryfa to o z takim ôdwrŏcŏnym brewisem, znaczy taki zaôkrŏnglŏny daszek. Jŏm czytŏmy jak [łŏ] – czynsto je na przodku sŏwa. Czytej.

I: Czytŏm we *Ślabikŏrzu* (s. 14): ôbiŏd, ôkno, ôgiyń, ôblyc, ôbuć, ôszkliwy.

J: I ôstatniŏ. Ta szkryfa to a ze wynŏykym, to sie gŏdŏ tylda. Tu juzajś je dŏ nŏs prosto. Widzimy tako szkryfā, a czytŏmy zwyklē, ajnfachowe [a]. Tu juzajś ino we Ōpolskim gŏdajŏm inakszyj. Czytej sam:

I: Czytŏm: robiā, idā, widzā tā dziŏłchā, bierā swojā ksiŏnŏkā.

J: Terŏzki bydymy szkryfać. Jŏ bydā czytać, a ty szkryfej! Na zadanie dŏmowe naszkryfej dŏ mie brif.

SŁOWA

I AUSDRUKI

dziółcha, D. dziółchy, C. dziółsze, B. dziółchã, N. dziółchōm
jödło, D. jödła, C. jödłu, B. jödło, N. jödłym
klōski/klōzki, D. klōsek/klōzek, C. klōskōm/klōzkōm, B. klōski/klōzki, N. klōskami/klōzkami
ōma, D. ōmy, C. ōmie, B. ōmã, N. ōmōm
ōpa, D. ōpy, C. ōpie, B. ōpy, N. ōpōm
strōm, D. strōmu, C. strōmowi, B. strōm, N. strōmym
zōwiść, D. zōwiści, C. zōwiści, B. zōwiść, N. zōwiściōm

ōszkliwy, D. ōszkliwego, C. ōszkliwymu, B. ōszkliwego/ōszkliwy, N. ōszkliwym

ōbuć, ōbujã, ōbujesz, ōbuje, ōbujemy, ōbujecie, ōbujōm
starãc sie, starōm sie, starōsz sie, starō sie, starōmy sie, starōcie sie, starajōm sie

GRAMATYKA

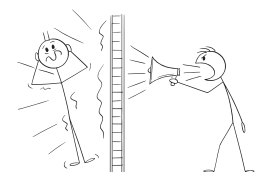
TUPLIKOWANIE

Śląskie litery to: ǫ, ȳ, ȳ̄, ȳ̇. Dwie z nich czytamy na Górnym Śląsku centralnym tak, jakby tych znaczków nie było: ǫ jako [o], czyli [ptok], ȳ jako [a], czyli [widza]. Na Śląsku Cieszyńskim ǫ także czyta się jako [o], z kolei litera ȳ tam w zasadzie nie występuje. W sytuacjach, które „obsługuje” litera ȳ̄, czyli w bierniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego (*dziółchã*) i w 1. osobie liczby pojedynczej czasów nieprzeszłych (*widzã*), na Śląsku Cieszyńskim pojawiają się końcówki -ym lub -e (*widzym dziółchym; widze dziółche*). Trzecia litera to ȳ – przed dźwiękiem [o] na początku wyrazu często pojawia się dodatkowa głoska [t] – to zjawisko nazywa się labializacją, gdyż jest wywołane silnym zaokrągleniem warg (z łac. *labia* to ‘wargi’). Czwarta litera – ȳ̄ z makronem – jest często testem na Ślązaka i może niektórym sprawiać trudności – to: ȳ̄ pośrednie między [o] oraz [u]: *dȳ̄m, kȳ̄ń, klȳ̄zki*.

G ǫ d ȳ̄ m...

Czyt ȳ̄ m...

Pisz ȳ̄ ...

SUCHANIE

Posuchejcie i wstówcie nōležne formy słōw:

ō

J: Piyrszō wōžnō szkryfa mō ōznaczać dźwiynk, co durś ô nim gōdōmy. Dźwiynk richtig ślōnski: [ō] – we pojstrzodku miyndzy [o] i [u]: mōnka, klōzki, mōndry, jō gōdōm, ôni czytająm i szkryfająm, i poradžōm.

I:, jō, ôni i, i

J: Tā szkryfā szkryfō sie jako o z poziōmōm kryskōm na wiyrchu. Ta kryska mianuje sie makrōn. Widzisz tako i czytōsz [ō].

I: Czytōm we *Ślabikōrzu* (s. 16):,,,,,

ö

J: Drugō szkryfa to o ze brewisym, znaczy sie z takymi wōnsami. Ōna sie dōwō wtynczōs, kej po polsku je [a], a po ślōnsku [o]. Inakszyj czytająm jōm we Ōpolskim jako [o^u], ale tukej czytō sie prosto [o], niy musisz sie starać. Czytej.

I: Czytōm we *Ślabikōrzu* (s. 22):,,,,

ô

J: Proste? Proste! Trzeciō szkryfa to o z takim ôdwrōcōnym brewisem, znaczy taki zaōkrōnglōny daszek. Jōm czytōmy jak [łō] – czynsto je na przodku słowa. Czytej.

I: Czytōm we *Ślabikōrzu* (s. 14):,,,,

ǎ

J: I ôstatniō. Ta szkryfa to a ze wynżykym, to sie gōdō tylđa. Tu juzajś je dō nōs prosto. Widzimy tako szkryfā, a czytōmy zwykłe, ajnfachowe [a]. Tu juzajś ino we Ōpolskim gōdająm inakszyj. Czytej sam:

I: Czytōm:,,,,,

1) Wytuplikujcie swojij kamratce abo kamratowi, kej trzeba szkryfać te szkryfy:

SZKRYFANIE

Ō	Ō	Ǻ	Ō

2) Wstōwcie nōležne szkryfy:

jō chycã

ty chycisz

ôn chyci

my chycymy

wy chycicie

ôni chycōm

jō marasz ☐

ty maras ☐

ôna maras ☐

my marasz ☐

wy maras ☐

ône marasz ☐

jō łaż ☐

ty łaż ☐

ôn łaż ☐

my łaż ☐

wy łaż ☐

ôni łaż ☐

jō zawrz ☐

ty zawrz ☐

ôna zawrz ☐

my zawrz ☐

wy zawrz ☐

ône zawrz ☐

3) Wstōwcie w nōležnyj formie wyrażynie: *ślōnskō gōdka*

• niy przepōmnã

• przajã

• mōm rōd

• zōwdy sie aszã

• ôsprawiōm ô

4) Naszkryfejcie listek do tyj persōny, co jij przajecie, abo do tyj, co sie z niōm kamracicie:

Blank lined paper for writing a letter.

(ĆWICZENIA POCHODZĄ Z: JOLANTA TAMBOR, AGNIESZKA TAMBOR, „HEFT DO SZKRYFEK I ŚLABIKÓW 2”, KATOWICE 2025)

LEKCYJŎ 9

ZA KOGO ROBI EWA, A ZA KOGO JACEK?

I: Fto jŏ je?

J: Ty żeś je redachtŏrka.

I: Redachtŏrka. A Ty bezma rechtŏrka – to bezma wiym.

J: Ja. Jŏ je rechtŏrka. Ino uczā majoryntnych, niy dziecka.

I: A co to majoryntny?

J: Taki, co mu je wiyncyj niżli ôziymnŏście lŏt, niy je bajtlym. Jŏ uczā sztudyntŏw. To fto jŏ je?

I: Tyś je rechtŏrka, co uczy majoryntnych sztudyntŏw.

J: A jak mianujŏm tego, co idziesz dŏ niego, jak mŏsz rymā i kucŏsz?

I: To je dochtŏr.

J: A jaki je dŏwniyjszy nojbarzi popularny fach na Ślŏnsku do chopŏw?

I: Kopalnia to gruba – czyli grubiŏrz, na grubie robi grubiŏrz.

J: Gŏdajŏm tyż bergmŏn abo hajer.

I: Okej. Grubiŏrz abo bergmŏn, abo hajer.

J: A taki, co sie imŏ elektryki, to je...

I: Elektrykŏrz.

J: A tyn, co robi we aptyce?

I: Aptykŏrz?

J: A tyn co keruje pociŏngym? znaczy banŏm? abo cugym?

I: Baniŏrz!

J: A jak baba przedŏwŏ w sklepie, to ŏna je...

I: Przedŏwaczka.

J: A ŏd tamtych fachŏw baby jak sie mianujŏm? Jak dŏmy zamiast -ŏrz – taki tajlik -ŏrka: jak elektrykŏrz – elektrykŏrka, to baniŏrz...

I: Baniŏrka.

J: Aptykŏrz.

I: Aptykŏrka.

J: I grubiŏrz...

I: A sŏm grubiŏrki???

SŁOWA

I AUSDRUKI

aptykōrka, D. aptykōrki, C. aptykōrce, B. aptykōrkā, N. aptykōrkōm
aptykōrz, D. aptykōrza, C. aptykōrzowi, B. aptykōrza, N. aptykōrzym
bajtel, D. bajtla, C. bajtlowi, B. bajtla, N. bajtlym
bana/cug, D. bany/cugu, C. banie/cugowi, B. banā/cug, N. banōm/cugym
baniōrka, D. baniōrki, C. baniōrce, B. baniōrkā, N. baniōrkōm
baniōrz, D. baniōrza, C. baniōrzowi, B. baniōrza, N. baniōrzym
dochtōr, D. dochtora, C. dochtorowi, B. dochtora, N. dochtorym
elektryka, D. elektryki, C. elektryce, B. elektrykā, N. elektrykōm
elektrykōrz, D. elektrykōrza, C. elektrykōrzowi, B. elektrykōrza, N. elektrykōrzym
gruba, D. gruby, C. grubie, B. grubā, N. grubōm
grubiōrka, D. grubiōrki, C. grubiōrce, B. grubiōrkā, N. grubiōrkōm
grubiōrz/ bergmōn/ hajer, D. grubiōrza/ bergmōna/ hajera, C. grubiōrzowi/ bergmōnowi/ hajerowi, B. grubiōrza/ bergmōna/ hajera, N. grubiōrzym/ bergmōnym/ hajerym
listōnorka, D. listōnorki, C. listōnorce, B. listōnorkā, N. listōnorkōm
przedōwaczka, D. przedōwaczki, C. przedōwaczce, B. przedōwaczkā, N. przedōwaczkōm
rechtōrka, D. rechtōrki, C. rechtōrce, B. rechtōrkā, N. rechtōrkōm
redachtōrka, D. redachtōrki, C. redachtōrce, B. redachtōrkā, N. redachtōrkōm
ryma, D. rymy, C. rymie, B. rymā, N. rymōm

majoryntny, D. majoryntnego, C. majoryntnymu, B. majoryntnego, N. majoryntnym

kucać, kucōm, kucōsz, kucō, kucōmy, kucōcie, kucajōm

GRAMATYKA

TUPLIKOWANIE

Do tworzenia nazw zawodów (a szerzej nazw wykonawców czynności) wykorzystuje się morfemy, sufiksy czy jeszcze inaczej przyrostki, które z nazwy czynności lub nazwy obiektu, miejsca itp. mogą uczynić nazwę człowieka. Najczęstszy dla nazw męskich jest -ōrz:

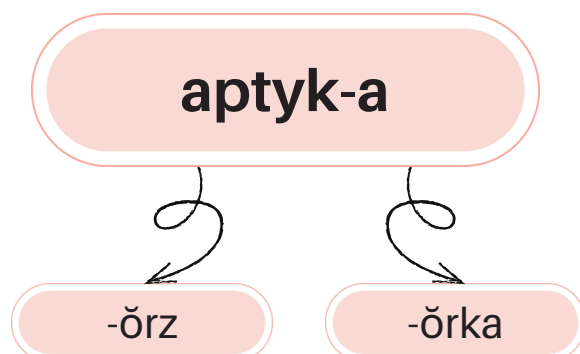
– od czynności: człowiek, który pisze, to pisōrz, taki, który strzyże i goli, to golōrz,

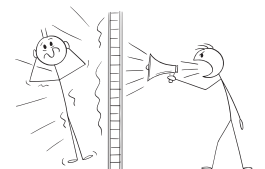
– od nazwy miejsca: ten, który pracuje w masarni, to masōrz, ten, który na grubie, to grubiōrz, a ten, który w kuchni, to kuchōrz

– od nazwy obiektu: ten, który zajmuje się elektrykōm to elektrykōrz, ten, który „kieruje” banōm, to baniōrz.

Ale reguła nie jest bezwyjątkowa, bo ten, co maluje, to np. malarz.

W nazwach żeńskich -ōrz zastępujemy sufiksem -ōrka. Do innych dodajemy po prostu -ka: szwōczka, byamterka, burgmajsterka.

1) Powiǳcie, kaj robiōm:

GRUBIÖRZ –

APTYKÖRZ –

GOLÖRZ –

KUCHÖRZ –

BANIÖRZ –

RECHTÖR –

2) Powiedzcie, co robiōm:

ELEKTRYKÖRZ –

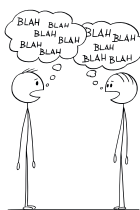
REDACHTÖR –

PRZEDÖWÖCZKA –

APTYKÖRKA –

BANIÖRKA –

RECHTÖRKA –

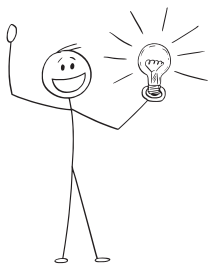
Spytejcie sie swoje kamratki i swoich kamratōw, co robiōm, jake majōm farchy abo jake farchy majōm jejich ōjce.

GÖDDANIE

Naskryfejcie podanie, coby przijyni Wõs do roboty za - wybiercie sie jakiś fach ze suchaniõ.

[illegible]

Naszkryfejcie w nōležnyj formie miana
ōd fachmanōw ze suchaniō:

Ōn je

Ōna je

WIEDZA
O ŚLŌNSKU

Na ôbrōzkach widzicie roztōmajte facy. Kere facy sōm
nojczynstsze na Ślōnsku? Kere sōm nojczynstsze dzisioj?
Kere sōm dzisioj nojchyntnij wybyrane bez modziokōw?

MALYRZ

RECHTŌRKA

MASŌRZ

KUCHŌRZ

BANIŌRZ

DOCHTŌR

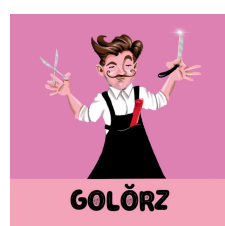
PRZEDŌWŌCZKA

ŚLUSŌRZ

GRUBIŌRZ

GOLŌRZ

FARŌRZ

POLICAJ

POCZCIŌRZ

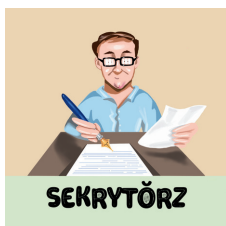
ELEKTRYKŌRZ

FOJERMŌN

SZWŌCZ

SEKRYTŌRZ

BURGMJASTER

APTYKŌRZ

BYAMTER

LEKCYJŦ 10

CO ROBISZ, JAK NIY MUSISZ ROBIĆ?

J: Niydŏwno skŏńczyło sie lato. Kaj żeś była bez lato?

I: Jŏ? Nad morzym.

J: A coś tam robiyła?

I: Őpŏłałach sie i kŏmpałach.

J: A jŏ żech była nad jeziorym.

I: A kaj?

J: Byli my ze cołkŏm familijŏm na Wyngrach nad Balatŏnym.

I: A co żeście tam robiyli?

J: Őbjechali my cołke jezioro naŏbkoło, szli my koždy dziyń na langosze i fest my sie wszyscy dychli.

I: To richtig fajny urlaub.

J: A co Ty robisz na jŏr?

I: Pamiyntŏm. Na jŏr warzā ajntopf. Ale go niy jym abo mało jym, coby w lato fajnie wyglŏndać... Jak sie bydā kŏmpać.

J: Ja! Richtig! A co żeś jeszcze robiyła na jŏr?

I: Moc łŏtałach. Coby wlyż w badykostium.

J: I co? Wlazłaś?

I: Ja. Wlazłach! I byłach fest rada. Dobrze to pedziałach?

J: Jŏ ci już gŏdałach, co mŏsz grajfkā do ślŏnskigo!!

I: Dziynkujā. A muszā pedzieć, że musiałach dużo łŏtać. Bo trochā tustego miŏł mŏj bebech.

J: A skŏnd Twŏj bebech miŏł tuste?

I: No bo łŏnskigo roku na podzim ino spałach i patrzałach na telewizor...

J: Nŏ, ja. To prostŏ drŏga do tustego bebecha. Tŏż trzim sie i latoś łŏtej już terŏzki. Niy czekej na jŏr!

SŁOWA

I AUSDRUKI

badykostium, D. badykostiumu/ badykostiuma, C. badykostiumowi, B. badykostium, N. badykostiumym
bebech, D. bebecha, C. bebechowi, B. bebech, N. bebechym

tuste, D. tustego, C. tustymu, B. tuste, N. tustym
łōńskigo roku

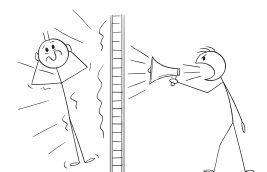
dychać, dychōm, dychōsz, dychō, dychōmy, dychōcie, dychajōm
kōmpać sie, kōmpiã sie, kōmpiesz sie, kōmpie sie, kōmpiymy sie, kōmpiecie sie, kōmpiōm sie
ōbjechać, ōbjadã, ōbjedziesz, ōbjedzie, ōbjadymy, ōbjedziecie, ōbjadōm
ōpōlać sie, ōpōlōm sie, ōpōlōsz sie, ōpōlō sie, ōpōlōmy sie, ōpōlōcie sie, ōpōlajōm sie
pedzieć, powiym, powiysz, powiy, powiymy, powiycie, pedzōm
robić, robiã, robisz, robi, robimy, robicie, robiōm
wlazować, wlazujã, wlazujesz, wlazuje, wlazujemy, wlazujecie, wlazujōm

GRAMATYKA

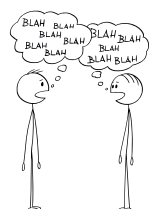
TUPLIKOWANIE

Język śląski ma specyficzną końcówkę dla czasu przeszłego w 1. osobie liczby pojedynczej. To końcówka *-ch* – jest ona pozostałością po prasłowiańskim czasie przeszłym prostym, zwanym aorystem. W języku polskim w czasie przeszłym w 1. osobie mamy końcówkę *-m*, która pochodzi z dawnego czasu przeszłego złożonego. Czyli po polsku *czytałam*, po śląsku *czytałach*, po polsku *czytałem*, po śląsku *czytołch*, *czytołech*, *czytoł zech*. Kończówka 1. i 2. osoby lp w rodzaju męskim może być rozszerzona o dodatkowy, wstawny element *-e*, który ułatwia wymawianie trudnych grup spółgłoskowych: *-lch> -lech* (*czytołch>czytołech*), *-łś> -leś* (*czytołś>czytołeś*). W 1. osobie liczby mnogiej stosuje się formę dawnego imiesłowu przeszłego: *czytali* z dodatkiem zaimka *my*, pełniącego w tym wypadku rolę końcówki. Bardzo popularna w odmianie czasowników w czasie przeszłym w języku śląskim jest partykuła *że*, do której dokładane są końcówki w niektórych osobach. W śląskiej kodyfikacji graficznej postanowiono partykułę *że* z „przyklejonymi” do niej końcówkami pisać osobno. Zatem odmiana w czasie przeszłym jest dość różnorodna: *gōdać*

liczba pojedyncza						
rodzaj męski			rodzaj żeński		rodzaj neutralny	
gōdołch	gōdołech	gōdoł zech	gōdałach	gōdała zech	gōdałoch	gōdało zech
gōdołś	gōdołeś	gōdoł żeś	gōdałaś	gōdała żeś	gōdałoś	gōdało żeś
gōdoł	-----	-----	gōdała	-----	gōdało	-----
liczba mnoga						
rodzaj męskoosobowy		rodzaj męskonieosobowy i niemęskoosobowy				
gōdali my	-----	gōdały my		-----		
gōdaliście	gōdali żeście	gōdałyście		gōdały żeście		
gōdali	-----	gōdały		-----		

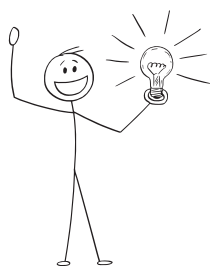
- 1) Kaj lwōna była w lato?
- 2) Kaj Jola była w lato?
- 3) Co lwōna robiyła w lato?
- 4) Co Jola robiyła w lato?
- 5) Co lwōna robiyła na jōr?
- 6) Pojakymu lwōna robiyła take rzeczy na jōr?
- 7) Co robiyła lwōna na podzim?

GŌDANIE

- 1) Powiydz, co Ty robiyłaś / robiōłś na jōr, w lato, w zimā, na podzim?
- 2) Pogōdejcje sie z kamratkōm abo z kamratym i spytejcje sie, co ōna robiyła abo ōn robiōł na jōr, w lato, w zimā, na podzim.
- 3) Ōpowiydzcie, czego sie dowiedziałyście / czego sie dowiedzieliście ōd swoich kamratek abo kamratów ō tym, co ōni robiyli na jōr, w lato, w zimā, na podzim.

GRAMATYKA

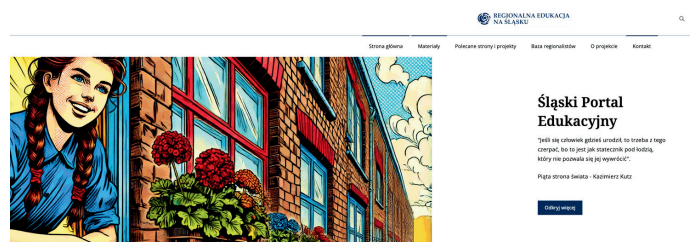
Wstōwcje nōležne formy słōw
naskryfanych w klamrach w przeszłym
czasie:

- K: Gizela, czy Ty (widzieć) *Gōrnoślōnski ślabikōrz*?
- G: Ja, wczorej (kupić) sie tā ksiōnżkā.
- K: I co, widzi Ci sie ōna?
- G: Ja, Krista. Zarōż jōm cołko (przeczytać). Jake tam sōm fajne ōsprōwki do czytaniō. I jake fajne wiersze ōd Mirosława Syniawy.
- K: A Ty juź wcześnieij (poradzić) czytać po ślōnsku, że to tak (łyknōć) w jedyn dziyr?
- G: Ja, bo jō (ōbejrzeć) kejs lekcyje ślōnskej ōrtografije na Ślōnskim Portalu Edukacyjnym i (nauczyć sie), jak sie szkryfō po ślōnsku.
- K: A kaj (znojś) tyn portal?
- G: Jak to kaj? We internecu! (wlyżć) do interneca, (naskryfać) zdanie: „jo chcā sie nauczyć po ślōnsku szkryfać” i juź mie sie ta zajta (pokōzać). To richtig ajnfach.

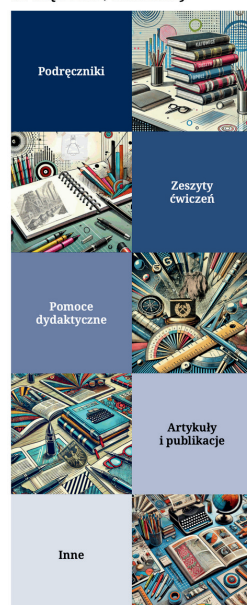
SZKRYFANIE

Naskryfujcie kartkę ze feryj do swojego starzika albo swojej starki. Naskryfujcie, co żeście tam robili / robiliście:

Podręczniki, materiały

Scenariusze lekcji i zajęć

Gry dydaktyczne – E-gry

Zagraj i poznaj Ślonsk – Karty
[Przejdź do gry >](#)

Kuchnia- produkty spożywcze-
słowa ślonskie
[Przejdź na portal Kahoot >](#)

Garderoba- ubiory- po ślonsku
[Przejdź na portal Kahoot >](#)

slaskiportal.us.edu.pl

LEKCYJŃ 10

LEKCYJŦ 11

KAJ JEDZIESZ NA ZIMOWE FERYJE?

J: Gŏdałaś mi kejś, co robisz, jak nic niy robisz. I coś robiyła bez lato łŏńskigo roku i na jŏr. A pogŏdŏmy dzisiej, co bydziesz robić we zimã? Umiysz Ty jakeś szporty? Mŏsz je rada?

I: Zimowe szporty? Nŏ toć!

J: W mieście moŏesz sie kłojzdać na lodzie.

I: Ja, umiã. Ale niy wiym, jak sie mianujŏm te rzeczy, te, co je zakłŏdŏm na nogi...

J: Moŏesz sie kłojzdać na szlynzuchach.

I: Mŏm rada kłojzdać sie na szlynzuchach.

J: Moŏesz to robić tyŏ na zolach ŏd szułŏw abo ŏd strzewikŏw – to na ‘podeszwach ŏd butŏw’. To powtarzej, co moŏesz robić w mieście w zimã.

I: Mogã kłojzdać sie na zolach ŏd strzewikŏw. A skoro ślizgać sie na ślizgawce, to po ślŏnsku kłojzdać sie na kłojzdŏwce?

J: Ja, kłojzdŏwka moŏe być małŏ kole chałpy abo takŏ profesjonalnŏ, fachowŏ, kaj sie dŏ tyŏ ŏyczać szlynzuchy.

I: Ja, kejś była takŏ kłojzdŏwka w Katowicach, ŏna sie mianowała Torkat.

J: To terŏzki jadymy w gŏry. Tam sjiŏdŏsz z wiyrchu na nartach, u mie sie gŏdało: na deskach.

I: O! Na nartach tyŏ poradŏ!

J: A z dzieckami co mogymy robić?

I: Lepić bałwŏna, znaczy sie śniygulŏka i ciepać sie kulkami ze śniygu.

I: Nojprŏd je ukulać?

J: Brawo!! Jak klŏzki! To gŏdej jeszcze rŏz, co bydziesz robić we zimã?

I: Pojadã w Alpy do Austryje abo do Italije. Bydã sjiŏdŏać na nartach w dziyń, we wieczŏr kłojzdać sie na szlynzuchach i potyn ciepać sie z dzieckami kulkami.

J: To trochã ci zŏwiszczã. Dej ino pozŏr, coby kaj niy ukłojzdnŏć na tã czyńść ciała, co mŏsz jŏm na kŏńcu plecŏw.

SŁOWA

I AUSDRUKI

Austryjō, D. Austryje, C. Austryji, B. Austryjo, N. Austryjōm

Italijō, D. Italije, C. Italiji, B. Italijo, N. Italijōm
klojzdōwka, D. klojzdōwki, C. klojzdōwce, B. klojzdōwkā, N. klojzdōwkōm

kulki, D. kulek/ kulkōw, C. kulkōm, B. kulki, N. kulkami

strzewiki, D. strzewikōw, C. strzewikōm, B. strzewiki, N. strzewikami

szlynzuchy, D. szlynzuchōw, C. szlynzuchōm, B. szlynzuchy, N. szlynzuchami

szuły, D. szułow, C. szułow, B. szuły, N. szułami

wyrch, D. wyrchu, C. wyrchowi, B. wyrch, N. wyrchym

zole, D. zolow, C. zolow, B. zole, N. zolami

ciepać, ciepiā, ciepiesz, ciepie, ciepiymy, ciepiecie, ciepiōm

klojzdać (sie), klojzdōm (sie), klojzdōsz (sie), klojzdō (sie), klojzdōmy (sie), klojzdōcie (sie), klojzdajōm (sie)

szyżdźać, szyżdźōm, szyżdźōsz, szyżdźō, szyżdźōmy, szyżdźōcie, szyżdźajōm

uklojzdnōńć, uklojzdnā, uklojzdniesz, uklojzdnie, uklojzdnymy, uklojzdniecie, uklojzdnōm

ukulać, ukulōm, ukulōsz, ukulō, ukulōmy, ukulōcie, ukulajōm

zōwiścić, zōwiszczā, zōwiścisz, zōwiści, zōwiszczymy, zōwiścicie, zōwiszczōm

GRAMATYKA

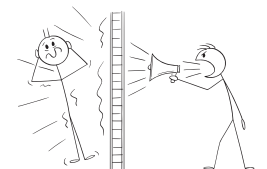
TUPLIKOWANIE

Dopełniacz rzeczowników żeńskich miękkotematowych, czyli takich których temat, część wyrazu przed końcówką, kończy się spółgłoską miękką, ma końcówkę -e, np. to je synek *ód Basie* [baše]. Do takich rzeczowników należą np. wyrazy zapożyczone zakończone na -yjō, -ijō, jak *Francyjō, Italijō, Austryjō*, ale też np. *kolanijō*. W dopełniaczu przyjmują one końcówkę -e: *Francyje, Italije, Austryje, kolanije*. Podobnie jest z rzeczownikami, których temat kończy się na -l-. Wprawdzie głoska [l] nie jest już dziś miękka, ale historycznie takową była – zatem powiemy: *wracałach z Godule, to je dziolcha ód Jole, niy ciyrpiā fandzole*.

FONETYKA

(WYMOWA)

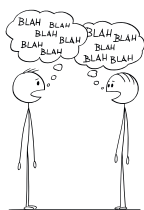
Miana ód szportów zimowych. Mówimy „szporty”, bo po śląsku często [s] przed innymi spółgłoskami zamienia się w [sz]: szport, sztympel, sztartnōńć.

- 1) Na kłozdōwce dō sie sżyždźać na deskach.
- 2) Kłozdōwka to plac, kaj idzie sie kłozdać.
- 3) Z wiyrchu sie sżyždźō na zolach ōd szułōw.
- 4) Szlynzuchy sużōm do kłozdaniō.
- 5) Bajtle mogōm ukulać szlynzuchy.
- 6) Bajtle ciepiōm sie szlynzuchami.

☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐

- 1) Kaj lwōna jedzie na zimowe feryje?
- 2) Co ōna w zimā robi w mieście?
- 3) Jake zimowe szporty lwōna mō rada?
- 4) Co ōna bydzie robić na wieczōr?
- 5) Na co Jola upozorniō lwōnā?

GŌDANIE

- 1) Na czym idzie jeżdżić w zimā? A na czym w lato? Jake szporty mōcie barziej radzi: latowe abo zimowe?
- 2) Pogōdźcie z kamratkōm abo z kamratym, co ōni majōm radzi we feryje latowe i zimowe? Jake szporty majōm radzi?

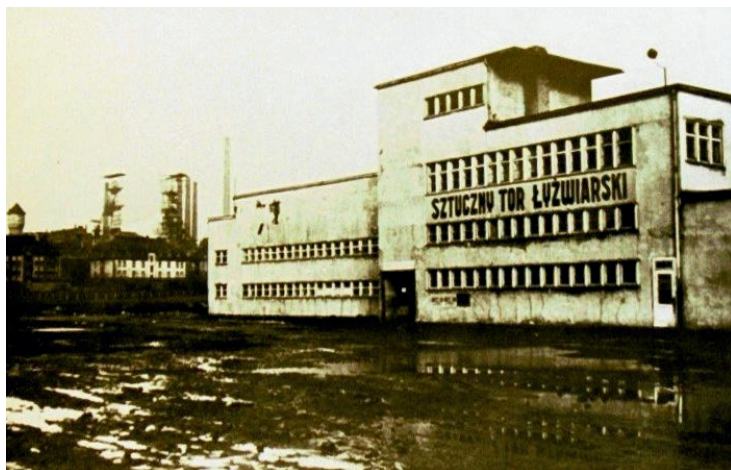

- 1) Widzicie sam mapa świata – deście żōlte kōłka tam, kaj idzie uprawiać nojlepi latowe szporty i niybieske krzyżyki tam, kaj fajnie sie dō uprawiać szporty zimowe. Jake sōm miana ōd tych krajōw i kōntynyntōw?
- 2) Narysujcie bałwōna (śniygulōka) – naszkryfejcie, z czego ōn je.
- 3) Sōm żeście włōścicielym schrōniska w gōrach. Naszkryfejcie ryklama tego schrōniska.

Torkat – pierwsze sztuczne lodowisko w Polsce. Mieściło się w Katowicach przy ul. Bankowej. Rozgrywano na nim Mistrzostwa Polski w hokeju na lodzie, a także ważne zawody w łyżwiarstwie figurowym. Po drugim pożarze Torkatu nie odbudowano. Dziś w tym miejscu stoi CINiBA – Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka, wspólna inicjatywa Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

AUTORSTWA ZPE - PRACA WŁASNA, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17601051>

Kolanijõ – do przykładu: Kolanijõ Bielszowickõ (Bytõm), Kolanijõ we Rudzie Ślõnskiej, kaj kryńciyli choby serial „Ołowiane dzieci”. Rudzkõ Kolanijõ udõwała tam Szopiynice.

Serial „Ołowiane dzieci” powstał na podstawie książki Michała Jędryki, wyreżyserował go Maciej Pieprzyc, absolwent Szkoły Filmowej im. Krzysztofa Kieślowskiego na Uniwersytecie Śląskim (kiedyś: Wydział Radia i Telewizji). Serial opowiada o dr Jolancie Wadowskiej-Król, która odkryła zatrucie spowodowane przez Hutę Szopienice.

LEKCYJŦ 12

COŚ CIEBIE DOLYŦŦ?

J: Pomyślałaś sie, co nim pojedziesz do tyj Austryje i rozpocznieš sie kłojzdać, sjeżdżać i ciepać, trochã sie pogõdõmy ô dochtorach... Ôby ci sie niy zdało!

I: We Austryji po ślõnsku u dochtora i tak niy bydã gõdać.

J: A tego niy wiysz! Ślõnzõki sõm wszyńdzie. We Austryji mogõm być tyż ślõnske dochtory.

I: Nõ ja, mõsz recht.

J: Jak ftoś sie kłojzdõ i richtig fest ukłojzdnie, to idzie do dochtora i co gõdõ?

I: Strzykõ mie w kolanie abo mõm bolawe kolano, bo mõm je – do przykłõdu – wyskoczõne.

J: Abo może ftoś mieć złõmano rynkã i trza jõm wrazić na bindã.

I: A jak ftoś mõ bolõka i tyż sie robi kalniõk i õn sie tak maźglõ?

J: To wtynczõs trza przyklajstrować jakiś floster.

I: A jeżli jõ robiã tak: ehe ehe! i drõpie mie w garle i kucõm.

J: To pewnikym mõsz tyż rymã i smarkõsz.

I: Jak żech je przeziõmbiõnõ, to kucõm, mõm rymã i smarkõm.

J: I musisz ôd dochtora wziõrć rewiyr, to znaczy niy mozesz põrã dni łazić do roboty, coby sie druge ludzie niy przeziõmbiyli.

I: L sztyry.

J: Ja i dochtõr pewnikym dõ Ci jakeś pile i moźno jakiś syrup. Dobrze, coby to niy były szpryce.

I: Pile mogã łykać, ale szprycõw niy ciyrpiã.

J: A jak ftoś sie znerwuje i go żgõ przy sercu, to mogymy pedzieć, co mõ hercklekoty.

I: O, to jõ czasym mõm hercklekoty, jak niy poradżã z niczym zdõnżyć.

J: Nõ, ale take hercklekoty to raczyj niy nadõwajõm sie do dochtora, ino do poukłõdaniõ sie roboty.

I: Ja.

J: A z brzuchym abo z bebechym co mozesz mieć?

I: Idã do dochtora i gõdõm: mõm mory, mõm durchfał, morzi mie w brzuchu.

J: A tak doprõwdy to richtig fajnie, że nic nõm niy ma, że niy mõmy żõdnyj niymocy, pra?

I: Ja. Mogymy sie pogõdać ô niymocach, ale niych to bydõm absztrakcyje.

SŁOWA

I AUSDRUKI

binda, D. bindy, C. bindzie, B. bindā, N. bindōm
bolōk, D. bolōka, C. bolōkowi, B. bolōka, N.
bolōkym

durchfal, D. durchfalu, C. durchfalowi, B.
durchfal, N. durchfaly

floster, D. flostra, C. flostrowi, B. floster, N.
flostry

hercklekoty, D. hercklekotōw, C. hercklekotōm,
B. hercklekoty, N. hercklekotami

kalniōk, D. kalniōka, C. kalniōkowi, B.
kalniōka/kalniōk, N. kalniōkym

mory, D. morōw, C. morōm, B. mory, N. morami
niymoc, D. niymocy, C. niemocy, B. niymoc, N.
niymocōm

pile, D. pilōw, C. pilōm, B. pile, N. pilami
rewiyr, D. rewiyr, C. rewiyrowi, B. rewiyr, N.
rewiyr

ryma, D. rymy, C. rymie, B. rymā, N. rymōm

bolawe, D. bolawego, C. bolawymu, B. bolawe,
N. bolawym

drōpać, drōpiā, drōpiesz, drōpie, drōpiymy,
drōpiecie, drōpiōm
kucać, kucōm, kucōsz, kucō, kucōmy, kucōcie,
kucajōm

mieć recht, mōm recht, mōsz recht, mō recht,
mōmy recht, mōcie recht, majōm recht
przeziōmbić sie, przeziōmbiā sie, przeziōmbisz
sie, przeziōmbi sie, przeziōmbiymy sie,
przeziōmbicie sie, przeziōmbiōm sie
prziklajstrować, prziklajstrujā, prziklajstrujesz,
prziklajstruje, prziklajstrujemy, prziklajstrujecie,
prziklajstrujōm

smarkać, smarkōm, smarkōsz, smarkō,
smarkōmy, smarkōcie, smarkajōm
strykać, strykōm, strykōsz, strykō, strykōmy,
strykōcie, strykajōm

żgać, żgōm, żgōsz, żgō, żgōmy, żgōcie, żgajōm
morzić, --, --, morzi, --, --, --

GRAMATYKA

TUPLIKOWANIE

W tekście występuje fraza: *kolano mōm wyskoczōne*. W języku śląskim strona bierna jest o wiele częstsza niż w polskim. Podobnie jak po angielsku i po niemiecku zamianie na stronę bierną ulega o wiele więcej czasowników niż po polsku. Znacznie więcej czasowników to czasowniki przechodnie. W języku polskim nieprzechodnie są np. czasowniki ruchu – *wyskoczyć* do nich należy. Po śląsku możemy go przekształcić w stronę bierną.

Czasownik *morzić* jest czasownikiem tzw. jednomiejscowym, tzn. wymaga uzupełnienia tylko dopełnieniem w bierniku: *morzi kogo?* Najczęściej zresztą to miejsce wypełniane jest zaimkiem: *morzi – mie, ciebie, jōm*.

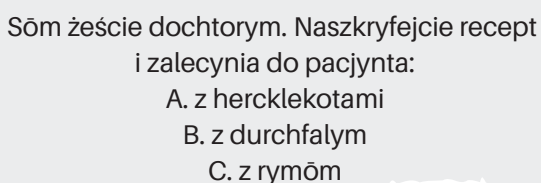

J: Jak ftoś sie i richtig fest uklojzdnje, to idzie do dochtora i co gōdō?
 I: mie w kolanie abo mōm kolano, bo mōm je – do przikłōdu –
 wyskoczōne.
 J: Abo moŹe ftoś mieć złōmano rynkā i trza jōm wrazić na
 I: A jak ftoś mō i tyŹ sie robi i ōn sie tak maŹglō?
 J: To wtynczōs trza prziklajstrować jakiś
 I: A jeŹli jō robiã tak: ehe ehe! i mie w garle i
 J: To pewnikym mōsz tyŹ i smarkōsz.
 I: Jak Źech je przeziōmbiōnō, to kucōm, mōm rymã i
 J: I musisz ōd dochtora wziōńć, to znaczy niy moŹesz pōrã dni łazić do roboty, coby sie
 druge ludzie niy
 I: L sztyry.
 J: Ja i dochtōr pewnikym dō Ci jakeś i moŹno jakiś syrup. Dobrze, coby to niy były
 szpryce.
 I: Pile mogã łykać, ale szprycōw niy ciyrpiã.
 J: A jak ftoś sie znerwuje i go przy sercu, to mogymy pedzieć, co mō
 I: O, to jō czasym mōm hercklekoty, jak niy poradŹa z niczym zdōnŹyć.
 J: Nō, ale take to raczyj niy nadōwajōm sie do dochtora, ino do pouklōdaniō sie
 roboty.
 I: Ja.
 J: A z brzuchym abo z co moŹesz mieć?
 I: Idã do dochtora i gōdōm: mōm, mōm, mie w brzuchu.

- 1) Powiǳcie dochtorowi, co Wōs boli. Zrōbcie z kamratym abo kamratkōm gōdka u dochtora.
- 2) Posuchejcie sie gōdki „U dochtora” na Ślōnskim Portalu Edukacyjnym i ōpowiǳcie, co było tymu synkowi, co prziszōł do dochtora.

Kolejny „śszydny kamrat tłumacza” to w języku śląskim czasownik *kucać*. Jego znaczenia obrazuje śląski dowcip:

- Panie dochtorze, fest boli mie w pucach, jak kucōm.
- To proszę wstać albo usiąść.

W języku śląskim *kucać* znaczy ‘kaszeleć’. W języku polskim *kucać* znaczy ‘przysiąść na piętach’.

Pewne zamieszanie może też wprowadzić wyraz *rewiyr*. *Rewir* w języku polskim to ‘wyznaczony obszar, na którym osoba zajmująca się określonego rodzaju działalnością wykonuje swoje obowiązki’ (wsjp.pl). *Rewiyr* po śląsku to zwolnienie lekarskie, czyli L4 – ta nazwa pochodzi od nazwy formularza, druku, na którym lekarze wypisywali zwolnienie, dziś nazwa L4 jest już tylko symbolicznym mianem.

Uwaga!
Wśród dolegliwości
znalazło się jedno
śląskie określenie
– czy potrafi je
Pani/Pan wskazać?

ŚLĄSK MEDYCYNĄ STOI

1B. Proszę napisać, który lekarz pomoże wyleczyć te dolegliwości (choroby).

dermatolog lub alergolog

Mam wysypkę.

Mam niestrawność.

Mam hercklekoty.

Mam tiki nerwowe.

Bolą mnie stawy.

Mam problemy z oddychaniem, kiedy się zmęczę.

Bardzo słabo widzę na odległość.

Mam problemy z oddawaniem moczu.

Mam katar sienny.

Mam kłopoty z krzepnięciem krwi, kiedy się skaleczę.

Boli mnie łękotka, kiedy dużo chodzę.

Rośnie mi ząb mądrości i jest to bolesne.

Potrzebuję aparatu na zęby, ponieważ mam niezbyt prosty zgryz.

Mam zaburzenia słuchu.

ŚLĄSK MEDYCYNĄ STOI

Andrzej Bochenek

Na Śląsku znajduje się kilka ważnych ośrodków związanych z ratowaniem zdrowia i życia. W regionie funkcjonuje szereg jednostek ochrony zdrowia na wysokim poziomie, które mogą poszczycić się specjalistycznym sprzętem i wysoko wykwalifikowaną kadrą medyczną. Na szczególną uwagę zasługują placówki odnoszące największe sukcesy w dziedzinach, takich jak: onkologia (Centrum Onkologii – Instytut Marii Skłodowskiej-Curie w Gliwicach), kardiochirurgia (Śląskie Centrum Chorób Serca), rehabilitacja (Śląskie Centrum Reumatologii, Rehabilitacji i Zapobiegania Niepełnosprawności im. gen. Jerzego Ziętka w Ustroniu), ratownictwo medyczne i leczenie oparzeń (Centrum Leczenia Oparzeń w Siemianowicach Śląskich). Jednostki, które zajmują się tymi obszarami medycyny, plasują się na czołowych miejscach w ogólnopolskich rankingach.

ŚLĄSK MEDYCYNĄ STOI

3. Czy Zbigniew Religa pochodził ze Śląska?

4. Czy obserwujemy w filmie Religę jako małego chłopca, w momencie, gdy uczył się chodzić?

5. Czy Zbigniew Religa był kardiochirurgiem?

Warto byłoby wskazać trzy najważniejsze postaci w tym filmie. Pierwsza to oczywiście Zbigniew Religa, który urodził się w 1938 roku, a zmarł w 2009 roku. Po studiach odbył staż w Stanach Zjednoczonych, później

Zbigniew Religa

LEKCYJŌ 13

CO TERŌZKI ROBISZ? CO ROBIYŁAŚ WCZOREJ?

J: Pogŏdŏmy sie dzisioj trochã ô niczym i powtŏrzymy trochã gramatyki?

I: Czymu niy?

J: To nojprzŏd powiydz, co terŏzki robisz?

I: Gŏdŏm z Tobŏm, gŏdŏm do mikrofonu, trzimiã tyn mikrofon w rynce.

J: Weź terŏz do rynki blajsztift abo jakiś filŏk, weź tyn heft i... co robisz?

I: Szkryfŏm z filŏkym. Szkryfŏm szkryfy i ślabiki.

J: Terŏz weź tã ksiŏnżkã i...

I: W hefcie szkryfŏm, a ksiŏnżkã czytŏm.

J: A ô czym je ta ksiŏnżka?

I: Ô duchach, strachach, straszach, o! tukej je bebŏk. Wiym, co to je bebŏk. To taki mały diŏboł. Diŏbolek. Co dŏwnij sie nim straszylŏ dziecka.

J: W Katowicach je moc bebŏkŏw. My mŏmy swojigo. Stoji, a tak doprŏwdy siedzi przed dŏwyrzami do mojej Szkoły na Uniwersytecie Ślŏnskim i to sŏm tyż dŏwyrza do Wydziału Humanistycznego. Ōn sie mianuje Poli(sh)glotek. Poradzisz pedzieć, czymu? Poradzisz to spokopić?

I: Ja, poradźã to spokopić. Bo tam je polskŏ filologijŏ, beztŏż ōn mŏ słowo: Polish, to znaczy 'polski'. I ōn je tyż poliglota, poliglotek, bo tam je Twoja Szkoła polskigo jynzyka do auslyndrŏw.

J: Terŏzki czas przeszły. Co jadłaś we niydzielã? Ino gŏdej ōd rana, za rajŏm.

I: Rano śniŏdałaś. Zrobiyłaś sie taki szalŏt – szalŏcik z gymizy: radiski, sznitlŏch, tŏmata, ōgŏrek i trochã jajca do tego i śmiytŏna.

J: To tyn szalŏcik bŏł fest farbisty.

I: Na ōbiŏd uwarzyłaś grzibowo zupã. Grzibiŏnkã. Z ajnlaufym. I na druge ajerkuchy z jabkami.

J: Maszkytny ōbiŏd.

I: Były tyż istne maszkyty. Nauczyłaś sie robić citrŏnowo szpajzã.

J: A potyn coście robiyli? Poszliście na szpacyr, coby wszyjsko spŏlić? Te kaloryje?

I: Ja, trochã my polŏtali z psym, potyn my polŏtali za psym, a potyn zaczŏn lŏć dyszcz i pies lŏtoł za nami. Jak my uciekali do dŏm przed dyszczym.

J: Ale ōd tego dyszczu niy mŏsz rymy i niy kucŏsz?

I: Niy. Niy mŏm i niy kucŏm, ale we pyndziałek trochã miałaś i trochã kucałaś. Ale moje przŏnie do ślŏnskigo i do korkŏw ze ślŏnskigo je tak wielgie, że musiałaś gibko ōzdrowieć.

SŁOWA

I AUSDRUKI

ajerkuchy, D. ajerkuchōw, C. ajerkuchōm, B. ajerkuchy, N. ajerkuchami
 ajnlauf, D. ajnlaufu, C. ajnlaufowi, B. ajnlauf, N. ajnlaufym
 auslynder, D. auslyndra, C. auslyndrowi, B. auslyndra, N. auslyndrym
 bebōk, D. bebōka, C. bebōkowi, B. bebōka, N. bebōkym
 blajstift, D. blajstifta, C. blajstiftowi, B. blajstift, N. blajstiftym
 filōk, D. filōka, C. filōkowi, B. filōk, N. filōkym
 grzibiōnka, D. grzibiōnki, C. grzibiōnce, B. grzibiōnkā, N. grzibiōnkōm
 przōnie, D. przōniō, C. przōniu, B. przōnie, N. przōniym
 sznitlōch, D. sznitlōcha, C. sznitlōchowi, B. sznitlōch, N. sznitlōchym
 szpacyr, D. szpacyru, C. szpacyrowi, B. szpacyr, N. szpacyrym
 szpajza, D. szpajzy, C. szpajzie, B. szpajzā, N. szpajzōm

citrōnowō, D. citrōnowyj, C. citrōnowyj, B. citrōnowo, N. citrōnowōm
 farbisty, D. farbistego, C. farbistymu, B. farbisty, N. farbistym
 istny, D. istnego, C. istnymu, B. istnego/istny, N. istnym

lōć, lejā, lejesz, leje, lejymy, lejecie, lejōm
 polōtać, polōtōm, polōtōsz, polōtō, polōtōmy, polōtōcie, polōtajōm
 spokopić, spokopiā, spokopisz, spokopi, spokopiymy, spokopicie,
 spokopiōm
 spōlić, spōlā, spōlisz, spōli, spōlymy, spōlicie, spōlōm

GRAMATYKA

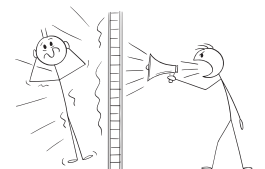
TUPLIKOWANIE

beztōż

Powtórka odmiany czasowników przez osoby w czasie teraźniejszym i w czasie przeszłym:

trziamać			
	czas teraźniejszy	czas przeszły	
jō	trziemiā	trziomōch = trziomōlech = trziomō zech	trziomōlach = trziomōla zech
ty	trzimiesz	trziomōs = trziomōeś = trziomō żeś	trziomōlaś = trziomōla żeś
ōn/ōna	trzimie	trziomō	trziomōla
my	trziimiymy	trzimali my	trziimōly my
wy	trzimiecie	trzimaliście = trzimali (ż)eście	trziimōłyście = trziimōly (ż)eście
ōni/ōne	trziimiōm	trzimali	trziimōly

gōdać			
	czas teraźniejszy	czas przeszły	
jō	gōdōm	gōdōch = gōdōlech = gōdō zech	gōdōlach = gōdōla zech
ty	gōdōsz	gōdōs = gōdōeś = gōdō żeś	gōdōlaś = gōdōla żeś
ōn/ōna	gōdō	gōdō	gōdōla
my	gōdōmy	gōdali my	gōdōly my
wy	gōdōcie	gōdaliście = gōdali (ż)eście	gōdōłyście = gōdōly (ż)eście
ōni/ōne	gōdajōm	gōdali	gōdōly

SUCHANIE

Suchejcie i wstŏwcie nŏleżne formy:

1

J: To nojprzŏd powiydz, co terŏzki

I: z Tobŏm, do mikrofonu, tyn mikrofon w rynce.

J: Weż terŏz do rynki blajsztift abo jakiś filŏk, weż tyn heft i... co robisz?

I: z filŏkym. szkryfy i ślabiki.

J: Terŏz weż tã ksiŏnżkã i...

I: W hefcie, a ksiŏnżkã

2

J: Terŏzki czas przeszły. Co we niydzielã? Ino gŏdej ôd rana, za rajŏm.

I: Rano sie taki szalŏt – szalŏcik z gymizy: radiski, sznitlŏch, tŏmata, ôgŏrek i trochã jajca do tego i śmiytŏna.

J: To tyn szalŏcik fest farbisty.

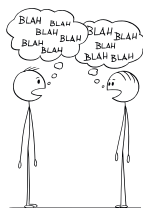
I: Na ôbiŏd grzibowo zupã. Grzibiŏnkã. Z ajnlaufym. I na druge ajerkuchy z jabkami.

J: Maszkytny ôbiŏd.

I: Były tyż istne maszkyty. sie robić citrŏnowo szpajzã.

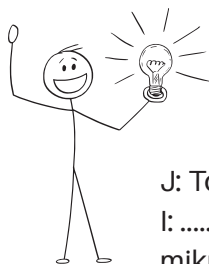
J: A potyn coście ? na szpacyr, coby wszyjsko spŏlic? Te kaloryje?

I: Ja, trochã my z psym, potyn my za psym, a potym zaczŏn lŏć dyszcz i pies za nami. Jak my do dŏm przed dyszczym.

GŎDANIE

- 1) Co robiyliście wczorej?
- 2) Co robiyliście łŏnskigo roku we feryje?
- 3) Co robicie zŏwdy we piŏntek?
- 4) Co robicie kożdo niydzielã?

1) W tym kōnsku gōdki lwōny i Jole sōm czasowniki we terōžnijszym czasie. Wstōwcie nōlężne formy przeszłego (lōńskigo) czasu:

J: To nojprzōd powiydz, co wczorej (robić)?

I: (gōdać) z Tobōm, (gōdać) do mikrofōnu, (trzimać) tyn mikrofōn w rynce.

J: Miałaś w rynce blajsztift abo jakiś filōk, miałaś heft i co (robić)?

I: (szkryfać/szkryflać) z filōkym. (szkryfać/szkryflać) szkryfy i ślabiki.

J: Potyn wziynłaś ksiōnżkā i...

I: W hefcie (szkryfać/szkryflać), a ksiōnżkā (czytać).

2) W tym kōnsku gōdki lwōny i Jole sōm czasowniki we przeszłym (lōńskim) czasie. Wstōwcie nōlężne formy terōžnijszego czasu:

J: Terōžki czas terōžnijszy. Co (jōdać/jeść) we każdo niydziela? Ino gōdej ōd rana, za rajōm.

I: Rano (śniōdać). (robić) sie taki szałōt – szałocik z gymizy: radiski, sznitlōch, tōmata, ōgōrek i trochā jajca do tego i śmiytōna.

J: To tyn szałōcik (być) fest farbisty.

I: Na ōbiōd (warzić) grzibowo zupā. Grzibiōnkā. Z ajnlaufym. I na druge ajerkuchy z jabkami.

J: Maszkytny ōbiōd.

I: Sōm tyż istne maszkyty. (uczyć) sie robić citrōnowo szpajzā.

J: A potyn co (robić). (chodzić/iść) na szpacyr, coby wszyjsko spōlic? Te kaloryje?

I: Ja, trochā my (lōtać) z psym, potyn my (lōtać) za psym, a jak zacznie lōć dyszcz, to pies (lōtać) za nami. Jak my (uciekać) do dōm przed dyszczym.

WIEDZA
O
ŚLONSKU

Bebōk to niebyt miły stwōr - niski, krzywonożny, o nieprzyjemnej, szpetnej twarzy.

Miał ciemne, zmierzwione włosy i niepokojące oczy.

Czasem zamiast nōg miał kopyta, a w rēku trzymał gruby kij do bicia niegrzecznych dzieci.

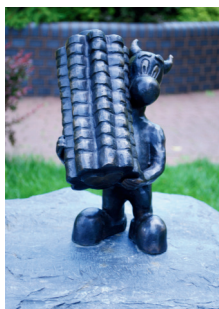
Mieszkał w nieoświełtonych piwnicach i kurzących się zakamarkach.

Czał się w pobliżu tych, którzy byli nieposłuszni, nieuprzejmi.

Dlatego mawia się: „Jak będziesz niegrzeczny, przyjdzie bebok i cię zje!”

AUTORSTWA GOWER -
PRACA WŁASNA, CC BY-
SA 4.0,
[HTTPS://COMMONS.WIKI
MEDIA.ORG/W/INDEX.PH
P?CURID=149612146](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=149612146)

AUTORSTWA MAREK
MRŌZ - PRACA WŁASNA,
CC BY 4.0,
[HTTPS://COMMONS.WIKI
MEDIA.ORG/W/INDEX.P
HP?CURID=149406233](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=149406233)

AUTORSTWA LORD YA -
PRACA WŁASNA, CC
BY-SA 4.0,
[HTTPS://COMMONS.WI
KIMEDIA.ORG/W/INDEX
.PHP?
CURID=154046627](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=154046627)

AUTORSTWA LORD YA -
PRACA WŁASNA, CC0,
[HTTPS://COMMONS.WI
KIMEDIA.ORG/W/INDEX.
PHP?
CURID=151419278](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=151419278)

AUTORSTWA MAREK
MRŌZ - PRACA WŁASNA,
CC BY 4.0,
[HTTPS://COMMONS.WIKI
MEDIA.ORG/W/INDEX.PH
P?CURID=149406219](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=149406219)

LEKCYJŦ 14

ZWIYRZA WE ŚLŦNSKIM ZOO

J: W ZOO ôglŦndały my rôŦniste zwiyrza. Bo moja wnusia, jak koŦdy bajtel, mŦ fest rada zwiyrza.

I: A mŦ w dŦma jakeś zwiyrza?

J: Niystety, niy. Bo mŦ alergijo na kudły. Nojbarzi na kociki i psiŦczki. Nale chociŦŦ poôglŦndać razym mogymy.

I: A co tam Ŧeście widziały? Abo kogo Ŧeście widziały?

J: NojprŦŦd poszły my do klŦtki z takim wielgim zwiyrzem, kere mŦ dugo trŦmpytŦ. Ône sie mianuje elefant.

I: JŦ mŦm fest rada elefanty.

J: A kaj take elefanty miyszkajŦm?

I: We Afryce i we Azji.

J: A potyn poszły my tam, kaj sŦm take zwiyrza, co majŦm pukle – jedyn abo dwa. Ône sie mianujŦm kamele.

J: Ja.

I: A byłyście u lwa?

J: Ja. U lwa i u tigra. Ôn miŦł pŦski, znaczy sie bŦł...

I: Pasiaty. Ja? Hymda była kejs w naszymy lekcyji kraciatŦ, to tiger bŦł pasiaty?

J: Aleś to spokopiyła! Potyn jeszcze były my u papagajŦw.

I: O! to take farbiste ptŦki.

J: I jeszcze widziały my afy.

I: To znaczy Ŧyrafy?

J: Ale śmiyszne! Afy skŦkajŦm po drzewach! To gŦdej gibko, jake zwiyrza sŦm we ZOO?

I: Siwy elefant ze trŦmpytŦm, kamele z pukłym abo dwŦma pukłami, lew, tiger, papagaje i afy.

SŁOWA

I AUSDRUKI

afa, D. afy, C. afie, B. afā, N. afōm
 alergijō, D. alergije, C. alergiji, B. alergijo, N. alergijōm
 elefant, D. elefanta, C. elefantowi, B. elefanta, N. elefantym
 kamela, D. kamele, C. kameli, B. kamelā, N. kamelōm
 klōtka, D. klōtki, C. klōtce, B. klōtkā, N. klōtkōm
 kocik, D. kocika, C. kocikowi, B. kocika, N. kocikym
 kudły, D. kudłōw, C. kudłōm, B. kudły, N. kudłami
 papagaj, D. papagaja, C. papagajowi, B. papagaja, N. papagajym
 psiōczek, D. psiōczka, C. psiōczkowi, B. psiōczka, N. psiōczkym
 pukel, D. pukla, C. pukłowi, B. pukel, N. puklym
 tiger, D. tigra, C. tigrowi, B. tigra, N. tigrym
 trōmpyjta, D. trōmpyjty, C. trōmpyjcie, B. trōmpyjtā, N. trōmpyjtōm
 zwiyrzā, D. zwiyrzyńciō, C. zwiyrzyńciu, B. zwiyrzā, N. zwiyrzyńciym
 zwiyrza, D. zwiyrzōw, C. zwiyrzōm, B. zwiyrza, N. zwiyrzami

pasiaty, D. pasiatego, C. pasiatymu, B. pasiatego/pasiaty, N. pasiatym

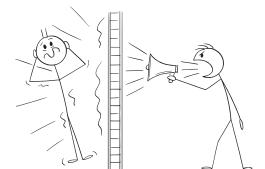
gibko

GRAMATYKA

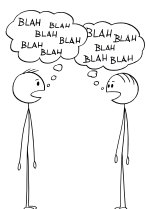
Odmiana rzeczowników w języku śląskim

TUPLIKOWANIE

lp							*odmiana nietypowa
M.	elefant	pukel	papagaj	klōtka	kamela	przōnie	zwiyrzā
D.	elefanta	pukla	papagaja	klōtki	kamele	przōniō	zwiyrzyńciō
C.	elefantowi	pukłowi	papagajowi	klōtce	kameli	przōniu	zwiyrzyńciu
B.	elefanta	pukel	papagaja	klōtkā	kamelā	przōnie	zwiyrzā
N.	elefantym	puklym	papagajym	klōtkōm	kamelōm	przōniym	zwiyryzm/zwiyrzyńciym
Ms.	elefancie	puklu	papagaju	klōtce	kameli	przōniu	zwiyrzu/zwiyrzyńciu
Im							
M.	elefanty	pukle	papagaje	klōtki	kamele	przōnia	zwiyrza
D.	elefantōw	pukłōw	papagajōw	klōtek	kamelōw	przōń	zwiyrzōnt/zwiyrzōw
C.	elefantōm	pukłōm	papagajōm	klōtkōm	kamelōm	przōniōm	zwiyrzōm
B.	elefanty	pukle	papagaje	klōtki	kamele	przōnia	zwiyrza
N.	elefantami	pukłami	papagajami	klōtkami	kamelami	przōniami	zwiyrzami
Ms.	elefantach	puklach	papagajach	klōtkach	kamelach	przōniach	zwiyrzach

- 1) Jake zwyrza idzie ôbejzdrzeć we ZOO?
- 2) Jak wyglōndajōm i kaj żyjōm elefanty?
- 3) Jak wyglōndajōm i kaj żyjōm kamele?
- 4) Jak wyglōndajōm i kaj żyjōm papagaje?
- 5) Co czynsto robiōm afy?
- 6) Jak wyglōndō tiger?

GŌDANIE

Czy znōcie wiersz ōd Jana Brzechwy „Lokōmotywa”? Powiǳcie po ślōnsku, jake zwyrza siedzōm we wagōnach. Czy take zwyrza spotkōcie w ZOO?

Ślōnske ZOO je we Chorzowie. Wiycie, jaki mōnumynt stoi przed tym ZOO? Wiycie, co to je?

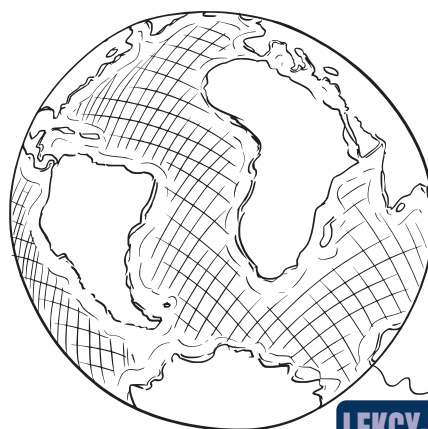
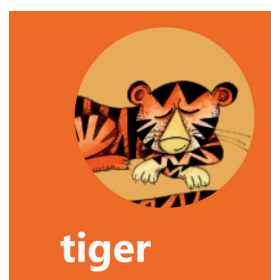
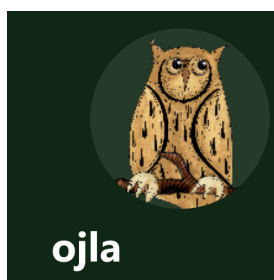
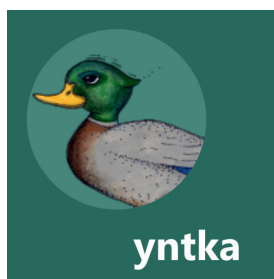
Zobōczcie, jake tam sōm zwyrza i czy poradziecie pedzieć, jak sie ône mianujōm po ślōnsku.

Sam mōcie miana ōd roztōmajtych zwiyurzōw.
Wiyecie, kaj ōne Źyjōm? PokōŹcie te miyjsca na
mapie Źwiata.

SZKRYFANIE

ŹRŌDŁO: MEMORY „ZWYRZA W ŹŁŌNSKIM ZOO”, KONCEPCJA I ZAMYŹŁ: JOLANTA TAMBOR I AGNIESZKA TAMBOR, ILUSTRACJE I GRAFIKA: JOANNA FURGALIŹSKA

LEKCYJŌ 15

MOJA FAMILIJŌ

J: Jŏ bych chciała, coby my pogŏdały ō familiji.

I: Jŏ pewnikym wiym, co jŏ mŏm chopa, a ōn mŏ babā. Baba i chop to Źona i mąż.

J: Ja. Dyć. I terŏzki mŏcie dziecka, bajtle. To ōne sŏm...?

I: Synkym i cerŏm.

J: Nŏ, dobra, to gŏdej – takŏ sztandardowŏ na dzisiej familijŏ to...

I: To je baba i chop. I ōni majŏm cerā i synka.

J: A co sŏm baba i chop do tych dzieckŏw?

I: Mamulka i tatulek. A jak sie mianujŏm mamulka i tatulek ōd baby i chopa?

J: Mamulka i tatulek ōd baby do jeji chopa to szwigermuter i szwigerfater, a mamulka i tatulek ōd chopa do baby sŏm tyŹ do nij szwigermuter i szwigerfater.

I: To je tak: synek i cera, ōd nich mamulka i tatulek, co ōni sŏm do siā baba i chop ōd nich tyŹ szwigermuter i szwigerfater. A co ōni sŏm do tych dzieckŏw?

J: MoŹe być starka i starzik. Czasym tyŹ gŏdajŏm ōma i ōpa. A jeszcze niykerzi gŏdajŏm bez przikłŏd ōmama i ōpuś.

I: A co sŏm do siā synek i cera?

J: Czynsto sie gŏdŏ siora i bracik.

I: A siora abo bracik ōd mamulki i ōd tatulka?

J: Wiysz, to niy ma Źŏdnyj rŏżnicy. Niy ma stryjŏw i wujkŏw ōsobno. KoŹdy taki je ujek i ciotka. I ōd nich bajtle sŏm do tych bajtli ōd naszym baby i naszego chopa kuzyny. To fajnie. To terŏzki ōsprawiej za rajŏm ō swojij familiji i gŏdej tyŹ, jak sie mianujŏm.

I: To za rajŏm. Jŏ je lwŏna. Mojigo chopa mianujŏm Łukasz. Mŏm dziecka. Dwŏch synkŏw. Jednymu gŏdajŏm Dawid, a drugigo mianujŏm Michał. Starka i starzik ōd mojj strŏny, to znaczy ōdy mie to ElŹbieta i Grzegorz. A starkā i starzika ōd strŏny mojigo chopa, znaczy sie mamulkā i tatulka ōd mojigo chopa, mianujŏm Iryna i Zynŏn. Mŏm ujka Hyńka, co je bracik ōd mamy. ōd ōnego baba, co ji gŏdajŏm Julija, je ōd mojj mamulki...???

J: Bratŏwka.

I: I jeszcze jŏ mŏm siorā Ewā, a ōd nij chop je ujek do mojjch dziecek, a szwager dŏ mie.

J: I jeszcze mogymy pedzieć, co te ludzie, co trzimiŏm nasze dziecka na krzest, to mogŏm być kumoter i kumotra, ale czyńscij potek i potka.

I: I jeszcze mogymy pedzieć, co jŏ mŏm dzisiej bŏl gowy, bo tego niy idzie chyba spamiyntać.

SŁOWA

I AUSDRUKI

baba, D. baby, C. babie, B. babā, N. babōm
bracik, D. bracika, C. bracikowi, B. bracika, N. bracikym
cera, D. cery, C. cerze, B. cerā, N. cerōm
chop, D. chopa, C. chopowi, B. chopa, N. chopym
ciotka, D. ciotki, C. ciotce, B. ciotkā, N. ciotkōm
familijō, D. familije, C. familiji, B. familijo, N. familijōm
mamulka, D. mamulki, C. mamulce, B. mamulkā, N. mamulkōm
ōma, D. ōmy, C. ōmie, B. ōmā, N. ōmōm
ōpa, D. ōpy, C. ōpie, B. ōpy, N. ōpōm
siora, D. siory, C. siorze, B. siorā, N. siorōm
starka, D. starki, C. starce, B. starkā, N. starkōm
starzik, D. starzika, C. starzikowi, B. starzika, N. starzikym
synek, D. synka, C. synkowi, B. synka, N. synkym
szwigerfater, D. szwigerfatra, C. szwigerfatrowi, B. szwigerfatra, N. szwigerfatrym
szwigermutter, D. szwigermutry, C. szwigermutrze, B. szwigermutter, N. szwigermutrōm
tatulek, D. tatulka, C. tatulkowi, B. tatulka, N. tatulkym
ujek, D. ujka, C. ujkowi, B. ujka, N. ujkym

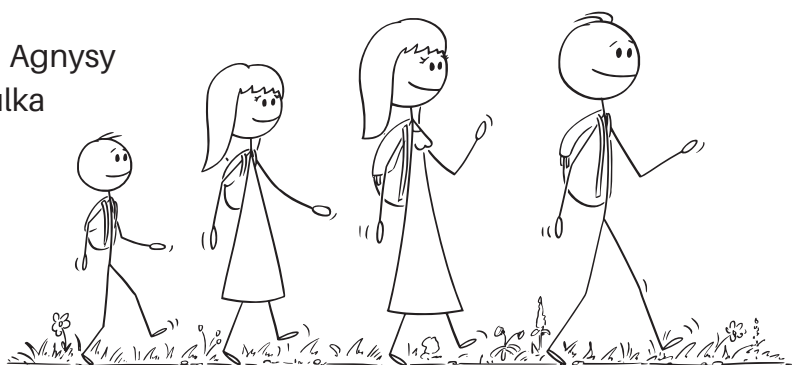
GRAMATYKA

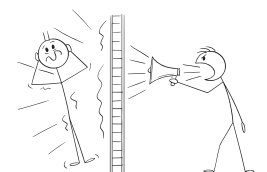
TUPLIKOWANIE

W języku śląskim o wiele częściej występują przymyki i wyrażenia przymikowe niż np. w języku polskim.

Tam, gdzie w języku polskim na oznaczenie dzierżawczości, przynależności mamy do czynienia z przydawką dopełniaczową, to w języku śląskim występuje przydawka przymikowa:

córka Joli	- cera ôd Jole
syn Basi	- synek ôd Basie
córki Agnieszki	- dziółchy/cery ôd Agnysy
mama taty	- mamulka ôd tatulka

SUCHANIE

Suchejcie jeszcze róż i wstǒwcie:

J: Jǒ bych chciała, coby my pogǒdały ǒ familiji.

I: Jǒ pewnikym wiym, co jǒ mǒm, a ǒn mǒ i
..... to żona i mǎż.

J: Ja. Dyć. I terǒzki mǒcie dziecka, bajtle. To ǒne sǒm ...?

I: i

J: Nǒ, dobra, to gǒdej – takǒ sztandardowǒ na dzisiej familijǒ to...

I: To je i I ǒni majǒm i

J: A co sǒm baba i chop do tych dzieckǒw?

I: i A jak sie mianujǒm mamulka i tatulek ǒd baby i chopa.

J: Mamulka i tatulek ǒd baby do jeji chopa to i, a mamulka i
tatulek ǒd chopa do baby sǒm tyż do nij i

I: To je tak: i, ǒd nich i, co ǒni sǒm do siǎ
..... i i ǒd nich tyż i A co ǒni sǒm do tych
dzieckǒw?

J: Może być i Czasym tyż gǒdajǒm i

A jeszcze niykerzi gǒdajǒm bez przikłǒd i

I: A co sǒm do siǎ synek i cera?

J: Czynsto sie gǒdǒ i

I: A siora abo bracik ǒd mamulki i ǒd tatulka?

J: Wiysz, to nie ma żǒdnyj rǒżnicy. Niy ma stryjǒw i wujkǒw ǒsobno. Kǒżdy taki je
..... i I ǒd nich bajtle sǒm do tych bajtli ǒd naszymy baby i naszego
chopa To fajnie. To terǒzki ǒsprawiej za rajǒm ǒ swojij familiji i gǒdej tyż, jak
sie mianujǒm.

I: To za rajǒm. Jǒ je lwǒna. Mojigo mianujǒm Łukasz. Mǒm

Dwǒch Jednymu gǒdajǒm Dawid, a drugigo mianujǒm Michał,

i ǒd mojj strǒny, to znaczy ǒdy mie to Elżbieta i Grzegorz. A

i ǒd strǒny mojigo chopa, znaczy sie mamulkǎ i tatulka ǒd mojigo chopa,

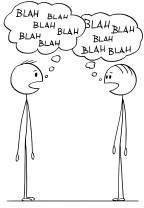
mianujǒm Iryna i Zynǒn. Mǒm Hyńka, co je bracik ǒd mamy. ǒd ǒnego baba,
co ji gǒdajǒm Julija, je ǒd mojj mamulki...???

J:

I: I jeszcze jǒ mǒm siorǎ Ewǎ, a ǒd nij chop je ujek do mojjch dziecek, a
dǒ mie.

J: I jeszcze mogymy pedzieć, co te ludzie, co trzimiǒm nasze dziecka na krzest, to mogǒm
być i, ale czyńścij i

I: I jeszcze mogymy pedzieć, co jǒ mǒm dzisiej bǒl gowy, bo tego niy idzie chyba
spamiyntać.

GŎDANIE

Spytejcie sie swoje kamratki i swoich kamratŏw, jak sie mianujŏm swojŏki ze ŏnych familije.

- 1) Narysujcie drzewo gynealogiczne ŏd tyj familije z gŏdki lwŏny z Jolŏm.
- 2) Narysujcie drzewo gynealogiczne ŏd swojij familije i naszkryfejcie, fto je fto i jak sie mianuje.
- 3) Narysujcie drzewo gynealogiczne ŏd familije z jakijŝ bojki (do przykłŏdu ze Muminkŏw abo ze Mikołŏjka, abo jeszcze z inkszyj) i naszkryfejcie, fto je fto i jak sie mianuje.
- 4) Naszkryfejcie zaproszynie na krzest swojigo kuzyna i dejcie tam informacyjo ŏ ŏjcach i potkach ŏd ŏnego.

Ślaska rodzina, z jej tradycyjnymi wartościami i rozkładem rodzinnych ról, została pokazana w pentalogii Kazimierza Kutza, który portretowaniu Gŏrnego Ślaska poświęcił sporą część reŝyderskiej kariery. Te filmy to „Sŏł ziemi czarnej” (1969), „Perła w koronie” (1971), „Zawrócony” (1994), „Paciorki jednego róŝańca” (1980) i „Śmierć jak kromka chleba” (1994). W kaŝdym z nich rodzina zajmuje centralne miejsce. Kazimierz Kutz zawsze wybiera i eksponuje element spajający rodzinę, pokazujący więzy, dzięki którym rodzina może przetrwać wszelkie burze i przeciwności losu. W „Soli ziemi czarnej” w centrum znajduje się ojciec i jego siedmiu synŏw Basistŏw walczących w drugim powstaniu ślaskim – wszyscy gotowi skoczyć w

ogień jeden za drugiego. „Perła

w koronie” to historia Jasia i jego żony Wichty oraz ich dwóch małych synkŏw – ich

wzajemny szacunek pięknie i symbolicznie obrazuje scena

z podkradanym ojcu z telerza karminadlem, który jednak wraca na tatowy talerz, i jabłko darowane Jasiowi przez Wichtę przed szychtą, które w czasie wielodniowego

wyczerpującego strajku przechowuje wręcz jak relikwię. I rodzina Habryków

w „Paciorkach jednego róŝańca”. Przywiązanie najstarszych członkŏw rodziny –

dziadkŏw do domu

z ogrŏdkiem i klatkami na krŏliki,

przeznaczonego przez kopalnię do rozbiŏrki

pod nowe osiedle jest teŝ symboliczne.

Na tle tej historii pokazane jest ogromne powaŝanie

doroŝtych synŏw dla ojca

i wyjątkowe uczucie łączące małŏżnkŏw Habryków.

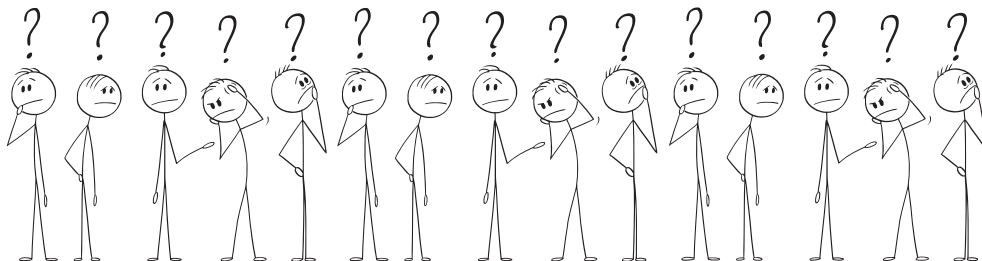

PERŁA W KORONIE, REŝ. KAZIMIERZ KUTZ

ĆWICZENIA POWTÓRKOWE

1

Ōni sie witajōm i podōwajōm swoji miana. Naszkryfejcie pytania i ōdpiedzynia.

2

Nacechujcie gymizā, kero sie dōwō do ajntopfa. Powiydzcie, jake sōm ōd nij miana.

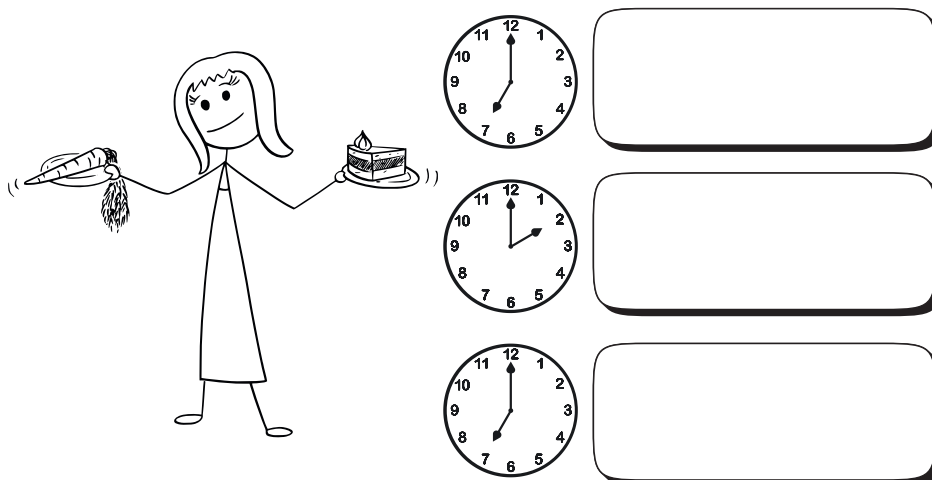
Z czego skłōdō sie żur, a z czego wodziōnka (możecie posuchać śpiywki „Wodziōnka” – tam mōcie cōłki recept)?

3

.....
.....

4

Co ōna robi ō ōsmuj rano, ō drugij po połedniu, ō siōdmyj we wieczōr??

5

Jak wyglôndŏ tradycyjny ślônski ôbiôd w niydzielã?

Co sie jôdało dŏwnij na beztydziyń? Co Wy radzi jycie na beztydziyń?

P _____

W _____

S _____

C _____

P _____

S _____

N _____

6

Z czego skłôdŏ sie ślônskŏ rolada?

7

Co mŏ ôbleczŏne Agnysa, a co Alojz?

SZUŁY WESTA SZATY FUZEKLE
KECKA ZOKI BRELE
KETA
BINDER SPODNIŒKI
GALŒTY SZAKET
HYMDA STRZEWIKI
JAKELKA GLAZYJKI
STRZEWIKI Z ABZACYM

8

Co żeś robiyła w niydzielã abo we feryje?
Co żeś robił w niydzielã abo we feryje?

Ôpõł... sie i kõmp... sie.

Czyt..., szkryf... .

Lõt..., szp... i patrz... na telewizor.

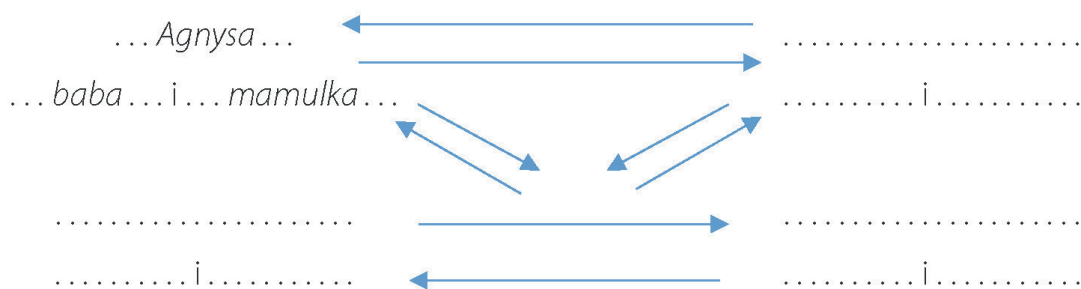
Łazi... na szpacyry, kłojzd... sie na zolach, ciep... sie
kulkami ze śniygu.

Śniõd... ô dziesiõntyj, a õbiadow... prawie we wieczõr.

A terõzki powiydzcie to we terõžniyszym czasie.

9

Wstõwcie nõležne słowa w te drzewo gynealogiczne:
Familijõ Grzibkõw

Bercik i Lõnia idõm do szkoły.
Co muszõm weznõć?

10

Bercik: Co wrażõsz do rukzaka?

Lõnia: Jõ na to gõdõm inakszyj. U mie w dõma to je pukeltasza. Mõm w nij

Bercik: Jõ tyż mõm

, ale jeszcze wraził zech

Lõnia: Jõ zech je fest rada, bo dzisioj w

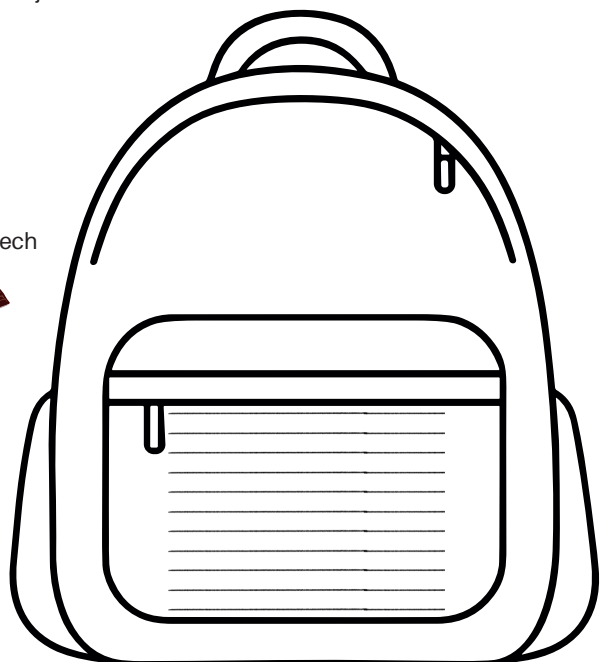

bydymy szkryfać

A to nojbarzi mõm rada w szkole.

Bercik: A jõ wolã rachować.

11

Czym mogymy sie dostać –
wybiercie z rōmki i wstōwcie w
nōleŹnyj formie:

– do szkoły (3 kilōmetry)

– do Francyje

– do Ameryki

– na inkszo planetã

KAJ MIYSZKAJŌM:

aŹa, elefant, grynś, papagaj, bina, kopruch, szlanga, fligra, hazōk, trusia, tiger, bioły niydzwiedz

12

SPIIS TREŚCI

WIĘCEJ....

LEKCYJŌ 1

JAK MIE MIANUJŌM? JAKE MŌM MIANO?
JAK MI GŌDAJŌM?

LEKCYJŌ 2

JAKO ZUPĀ MŌSZ RADA?
JAKO ZUPĀ MŌSZ RŌD?

LEKCYJŌ 3

WARZYMY AJNTOPF –
CO CIEPIYMY DO GŌRKA?

LEKCYJŌ 4

CO DZISIOJ WARZISZ NA ŌBIŌD?

LEKCYJŌ 5

ROBIYMY SZALŌT

LEKCYJŌ 6

CO ŌBLYKŌSZ? CO MŌSZ ŌBLECZŌNE?

LEKCYJŌ 7

W SZKOLE

LEKCYJŌ 8

CZYTŌMY I SZKRYFŌMY

LEKCYJŌ 9

ZA KOGO ROBI EWA, A ZA KOGO JACEK?

LEKCYJŌ 10

CO ROBISZ, JAK NIY MUSISZ ROBIĆ?

LEKCYJŌ 11

KAJ JEDZIESZ NA ZIMOWE FERWJE?

LEKCYJŌ 12

COŚ CIEBIE DOLYGŌ?

LEKCYJŌ 13

CO TERŌZKI ROBISZ?
CO ROBIYŁAŚ WCZŌREJ?

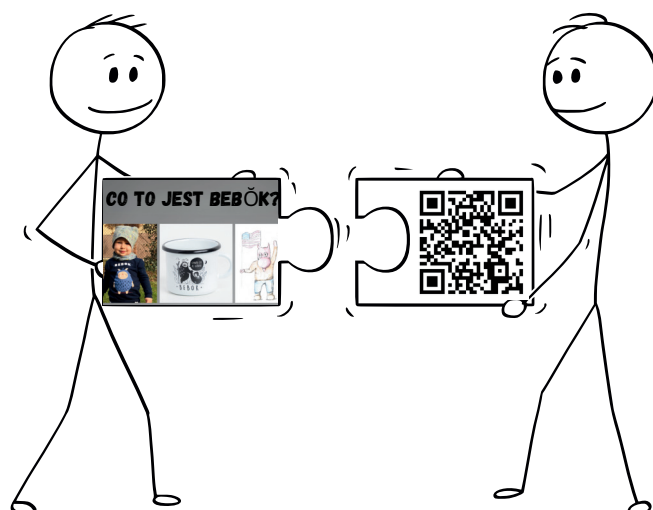
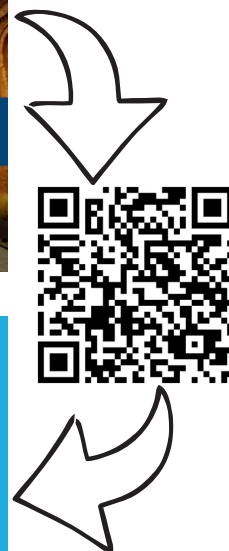
LEKCYJŌ 14

ZWIYRZA WE ŚLŌNSKIM ZOO

LEKCYJŌ 15

MOJA FAMILIJŌ

ĆWICZENIA POWTŌRKOWE

Rozmówki z ćwiczeniami oparte na audycji radiowej „Korki ze śląskiego”, nadawanej w Radiu Katowice od IX 2025. / Gōdki ze ćwiczeniami oparte na audycji radiowej „Korki ze śląskiego”, nadawanej we Radyju Katowice od IX 2025.

Audycja według pomysłu / Audycyjō podług idyje:
Iwōny Kwaśny i Jolanty Tambor
Realizacja dźwiękowa / Ryalizacyjō klangu: Krzysztof Kiczek

Ćwiczenia powtórkowe / Ćwiczynia powtórkowe:
Iwōna Kwaśny, Agnieszka Tambor, Jolanta Tambor

Konsultacje językowe i korekta /
Kōnsultacyje jynzykowe i korygowanie:
Marcin Melōn
Marcin Maciołek

Opracowanie graficzne / Ōbrobiynie graficzne:
Agnieszka Tambor

Przygotowanie ilustracji / Przirychtowanie ilustracyj:
Magdalena Nowak

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0002-0801-3821>
Tambor, Jolanta
Gōdki, fandzōłki i ōsprōwki po ślōnsku: suchōmy
czytōmy, gōdōmy i szkryfōmy: rozmówki śląskie
z ćwiczeniami / Jolanta Tambor; [ćwiczenia,
powtórkowe Iwōna Kwaśny, Agnieszka Tambor,
Jolanta Tambor]. – Wydanie I. – Katowice:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2025

<https://doi.org/10.31261/PN.4332>
ISBN 978-83-226-4649-6
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4650-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 8,5. Ark. wyd. 11,5. Papier Munken White 115 g vol. 1.5. PN 4332.

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

Minister
Edukacji

PATRONAT MEDIALNY

Polskie
Radio
Katowice

REGIONALNA EDUKACJA
NA ŚLĄSKU

KATOWICE 2025
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO

**Jeśli chcesz pobrać ten materiał
w wersji elektronicznej, wejdź na stronę
www.polskapolkafilmowa.pl -- publikacje -- podręczniki
lub zeskanuj kod**

PATRONAT MEDIALNY

**Polskie
Radio
Katowice**

PROJEKT FINANSOWANY PRZECZ

**Ministerstwo
Edukacji Narodowej**

**Minister
Edukacji**

Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-83-226-4649-6

9 788322 646496

Więcej informacji

